

1.

Баҳор охирлаб қолаётган кунларда шаҳзода Абусаид қирқ йигити билан овга чиқди. Ўтлар бўлиқ, лолақизғалдоқлар гулини тўккан. Қирларда пичан ўраётган деҳқонлар сурнай ва ноғора чалиб бораётган отлиқларга қайрилиб қарайдилар. Шунда шаҳзоданинг чинқироқ овозли жарчиси одамларни огоҳлантиради:

— Ҳов, халойиқ, эшитмадим дема, шаҳзода Абусаид ҳазратлари ов қиладиган жойга яқин келма!.. Кимда-ким шаҳзоданинг ов қилишига халақит берса, боши балога қолади, моли таловга тушади! Ҳов, тоғлардаги чўпонлар, қирлардаги деҳқонлар! Эшитмадим деманглар!..

Шаҳзода Абусаид ўйноқи чавкар отда атрофига синчиклаб кўз ташлади, лекин буталар устига қўниб сайраётган зарғалдоқлар ва осмонда ғужур-ғужур қилаётган тўрғайлардан бошқа бирон жондор кўринмайди. Шаҳзода ёнидаги йигит оғасига буюрди:

— Жарчини жим қилинг! Ов деб оламга шовқин солади, буёқда биронта бедана ҳам учрамайди!

Йигит оғаси отига қамчи босиб, жарчига томон елиб кетди. Зум ўтмай жарчининг овози ҳам, ноғора ва сурнайлар ҳам жим бўлди.

Шаҳзоданинг авзойи ёмонлигини кўрган йигит оғаси орадаги ғуборни ҳазил-мутойиба билан тарқатмоқчи бўлди.

— Раҳим-гапдон,— деб жиккак навкарга киноялн кўз ташлади.— Бу атрофда тувалоқ кўп деган эдинг, бир ўқ отсанг булутдай ёпирилиб учади, деб бизни ишонтирган эдинг.

— Тувалоқ бўлмаса қирғовул бор,— деди Раҳим-гапдон.— Ану дарёнинг бўйидаги қамишзорга борайлик, кўрасиз, шаҳзодам. Тўқайда қирғовуллар қумурсқадай қайнаб ётибди.

— Қирговул тўқайда эмас, сенинг оғзингда қайнайди, холос!— деди йигит оғаси.

Бу гапга мулозимлар кулмоқчи бўлишди, лекин шаҳзода Абусаид ҳамон қовоғини очмай жим бормоқда эди, шунинг учун ҳеч ким баралла кулишга журъат этмади.

Чўтир бир мулозим ўзича «уҳ» тортиб:

— Бу қирларда мен калтакесакдан бошқа нарсани кўрганим йўқ,— деди.— Калтакесак — бехосият, афти совуқ нарса. Буёғи кун кеч бўляпти. Ану тўқайда аждарҳо-илонлар бор эмиш. Ундан кўра қасрга қайта қолайлик, шаҳзодам!

— Ашур-ваҳма яна дийдиёсини бошлади,— деди йигит оғаси.— Бунинг гапига кирсак, қуруқ қайтамиз. Шаҳзодам, рухсат беринг, мен йигитлардан ўнтасини ёнимга олиб, тўқайни бир оралаб чиқай. Раҳим-гапдон айтган қирғовуллар борми, йўқми, бир кўрайлик.

— Аммо сурнай билан ноғора бошқа чалинмасин!— буюрди шаҳзода.— Бор ов ҳам шовқинда бекиниб олади.

— Доно гапни айтдингиз, шаҳзодам!— қувониб хитоб қилди Раҳим-жиккак.

— Ҳа, агар,— таҳдид билан деди шаҳзода,— тўқайда ҳам ов учрамаса Раҳим-гапдоннинг жазосини бермоқ керак. Оёқ-қўлини боғлаб ташлаб кетамиз, қурт-қумурсқага ем бўлиб ётади.

— Ўлдинг, Раҳим!— деб шипшиди Ашур. Ранги ваҳимадан оқариб кетган Раҳим-гапдон эса тепага қараб илтижо қилди:

— Эй, яратган эгам, ўзинг нажот бер!

Йигит оғаси бошлиқ отлиқлар қамишларни шалдиратиб тўқайни оралаб кетдилар. Бир вақт дарё суви ялтираб кўринди. Сув бўйидаги ўтлоқдан кулранг-қизғиш рангли бир кийик қочганини йигитлар кўриб қолишди.

— Шаҳзодам!— қичқирди йигит оғаси.— Кийик бор экан! Дарё томондан келинглар! Тезроқ! Биз бу томондан қувамиз! Тез!

Жажжи шохчалари бор, йирик кўзлари тим-қора кийик бир тўп қамишларни ёриб ўтди-да, ўтлоқ яйловга қараб қочди. Буни энди шаҳзода ҳам кўрди. Энг учқур от шаҳзоданинг тагида эди.

У бошқалардан тезроқ от чопдириб бориб, кийикнинг олдини тўсиб чиқди.

Нариги томон дарё. Орқадан йигит оғаси бошлиқ отлиқлар учиб келмоқда. Фақат ўнг ёқдаги қамишзор холироқ эди. Қийик ўзини ўша томонга ташлади.

— Ашур, Раҳим! Қамишзор томондан келинглар!— деб буюрди шаҳзода.

Ўн чоғли отлиқ ўзини қамишзорга уриб, кийикни яна яланг ўтлоққа қочиб чиқишига мажбур қилди. Қийикнинг атрофини отлиқлар тутиб кетди.

— Шаҳзодам, энди бу кийик биздан қочиб қутулолмайди! Ўқ отинг!

Шаҳзода олтин қиличини қинидан суғурар экан:

— Мен буни қилич билан оламан!— деди.

Қийик ўзини гоҳ уёққа, гоҳ буёққа ташлар, лекин отлиқлар ҳалқасидан чиқиб кетолмай, яна орқага чекинарди.

— Шаҳзодам, қаранг,— деб қичқирди йигит оғаси.— Қийикнинг қулоғида бир нарса йилтираяпти!

Қийик ҳуркиб, сакраб шаҳзода томонга яқинлашганда Раҳимжиккак ҳам:

— Э, ана, қулоғида сирғаси бор!— деди.— Ёқут кўзли сирға чўғдай ёниб турибди!

— Ё тавба! Қийикнинг ўзи ҳам шундай чиройликки, қонини тўкишга одамнинг қўли бормайди!

— Шаҳзодам, бу кийикда бир ҳикмат бор!

— Ҳа, рост, буни тириклай тутмоғимиз керак!— деб шаҳзода Абусаид олтин қиличини қинига қайтариб солди.— Йигитлар, сиртмоқларингни қўлга олинглар! Қийикнинг атрофини ўраб, ҳалқани сиқиб келаверинглар!

От дупури орасидан овчиларнинг:

— Ҳушёр бўл! Ўтказма!

— Сен томонга сакради!

— Сиртмоқни ишлат!— деган хитоблари эшитилиб турарди.

Шунда шаҳзода Абусаид овчиларига яна бир нарсани тайинлади:

— Қимки кийикнинг бўйнига сиртмоқ солса чилвирни қаттиқ тортмасин, бўғиб ўлдириб қўйса жазо олади!

— Бош устига, шаҳзодам!

— Қийикни тирик тутамиз!

Қийик йигит оғаси томонга қараб сакради. Аммо овчилардан беш-ўнтаси унинг йўлини тўсиб чиқишга улгурдилар.

— Билиб қўйинглар,— деди шаҳзода йигитларига.— Қийик жуда чаққон бўлади. Ёнларингдан сакраб ўтиб кетса кейин тутиш маҳол! Агар кимда-ким кийикни ёнидан ўтказиб юборса, шимини ечиб ерга ётқиздираман, думбасига қирқ қамчи урдираман!

Бу гапдан овчи йигитлар янада ҳушёр тортдилар.

Раҳим-гапдон Ашур-ваҳмага қараб:

— Ўлдинг Ашур!— деди.— Орамиздан ўтиб кетса!.. Қирқ қамчи-я! Думбанг тити-пити бўлиб кетади!

— Худо сақласин! Шаҳзодам, биз даврани торайтириб, кийикни сиз томонга суриб бораверамиз. Сиртмоқни ўзингиз ташланг!

Шаҳзода Абусаид эгарининг қошидаги сиртмоқни қўлига олди. Унинг қирқ йигити кийикни шаҳзода томонга суриб келди.

— Ана сакради!..

— Шаҳзодам!..

Кийик шаҳзодага томон дадил сакрар экан, йирик-йирик қора кўзларидан шундай бир сеҳрли олов чақнадики, Абусаид бир лаҳза ўзини йўқотиб қўйди. Сўнг то ҳушини йиғиб, қўлидаги сиртмоқни овининг бўйнига ташлагунича, кийик шаҳзода минган отнинг тумшуғи тагидан ўқдай отилиб ўтиб кетди.

— Шаҳзодам, сизга не бўлди? Шундай узангингиз олдидан ўтиб кетди-я!

— Кийик мени бир бало қилди!— деди шаҳзода яниб.— Ўзим ўтказиб юбордим-а! Энди менга ким жазо беради?!

Йигит оғаси отининг жиловини бўшатар экан:

— Кўплашиб қувлайлик, етамиз!— деди.

— Йўқ, сиз тўхтанг!— деди шаҳзода.— Мен ўзим тутиб келаман! Ҳеч ким менга эргашмасин! Мен бир ўзим тутиб келмоғим керак! Менинг жазойим шу! Қатъий буйруғим ҳам шу. Ҳеч ким менга эргашмасин!

Шаҳзоданинг буйруғини сўзсиз бажариб ўрганган йигитлар овда қизишиб ўйноқлаётган отларини куч билан тисариб, тўхтатдилар. Шаҳзода Абусаид эса чавкар бедов отига қамчи босиб, узоқда элас-элас кўзга ташланиб қочаётган кийикнинг изига тушди.

Кун кеч бўлиб қолган, офтоб узоқдаги қорли тоғлар ортига оғиб тушиб кетмоқда эди. Кийик ўша тоғ этагидаги қалин ўрмонзорга қараб учиб боряпти. Лекин шаҳзода Абусаиднинг оти ҳам учқур бедовлардан эди, ортда қолган йигитлар шаҳзоданинг кийикка тобора яқинлашиб бораётганини кўриб турардилар.

— Бу ерда ағрайиб тургандан кўра, шаҳзоданинг кетидан бораверайлик,— деди Ашур-ваҳма.

— «Эргашманглар», деб буйруқ бердилар,— эътироз қилди йигит оғаси.— Сўзини икки қилсанг яна балога қоласан!

— Лекин сиз Камолхон подшонинг буйруғини ҳам унутманг, бек. Бугун эрталаб подшо ҳазратлари бизга нима деган эдилар? «Ёлғиз ўғлимни аввал худога, кейин сенларга ишониб топширдим, агар шаҳзодага бирон шикаст етса, ҳаммангни дорга остираман», деган эмасмидилар?

Бу гапдан кейин йигит оғаси ҳамма овчиларни эргаштириб, шаҳзоданинг кетидан от қўйиб кетди ва уни узоқдан кузатиб бора бошлади.

Қийик тоғ этагидаги ўрмонзорга яқинлашганда шаҳзода уни қувиб етай деб қолди. Шу пайт ўнг томонда бир сувсиз жилға кўринди. Қийик ўзини жилғага ташлади. Буни кўрган Ашурваҳма:

— Об-бо, чатоқ бўлди-ку!— деди.— Уша томонда одамхўр арслон бор деб эшитган эдим.

— Отга қамчи босинглар!— буюрди йигит оғаси.— Шаҳзодани қутқариб қолмасак, ўзимиз ўламиз! Тезроқ!

Ов қизиғи билан хавф-хатарни ҳам унутган ўн олти ёшлик шаҳзода қийик қочган жилғага от сакратиб тушди. Йигитлари яқин борганда шаҳзода қийикка етиб, унинг бўйнига сиртмоқ ташлади.

Шу пайт жилғадаги ўнгир ичидан ваҳимали бир наъра эшитилди. Ўнгирнинг қоронғи пучмоғидан ҳўкиздай катта бир арслон отилиб чиқди-ю, қийикнинг бўйнига илинган сиртмоқни ўткир тиши билан узиб ташлади.

Сиртмоқдан бўшаган қийик бир сакраб жилғанинг нариги ёғидан юқорига чиқди. Жилғанинг бошқа томонида — тепада учта отлиқ кўринди.

Жилға ичида эса шаҳзода Абусаид қилич яланғочлаб, сиртмоқни узган арслонга ҳамла қилди. Чавкар от пишқириб, арслондан ҳуркқандай бўлиб, ўзини орқага ташлаган эди, шаҳзода қиличининг орқа томони билан отнинг сағрисига уриб «чу-чу»лади. Калтак еб ўрганмаган бедов от олдинги оёқларини кўтариб, кишнаб, арслон томонга сакради. Арслон ҳам бўкириб, шаҳзоданинг қаршисидан чиқди. От арслоннинг устидан сакраб ўтаётганда шаҳзода пастга энгашиб, қилич сермади. Ўткир қилич олд оёқларини кўтариб сакраган арслонга қарсиллаб урилди. Арслоннинг ўнг оёғи тирсакдан шартта қирқилиб кетди, тирноқлари ўсиқ улкан панжа ўт-ўланлар орасига чаппа бўлиб тушганини шаҳзода ҳам кўрди.

— Энди бошингни кесаман сен йиртқичнинг!— деб шаҳзода Абусаид отини орқага буриб, яна арслонга яқин кела бошлади.

Уч оёқда чўлоқланиб қолган арслон аввалгидан баттар наъра тортиб, орқага тисарилди, кесилган олд оёғини оғзига яқинлаштирди, қонли ярани тили билан бир-икки ялаган эди, шу заҳоти янги панжа, янги тирсак ўсиб чиқди.

Тепадаги уч йигитнинг бири:

— Ҳей, шаҳзода, арслоннинг бўйнига уринг!— деб қичқирди.— Бу жодугар арслоннинг жони бўғзида! Бошқа жойи яралор бўлса, тили билан ялаб тузатаверади!

Шаҳзода арслоннинг жодуси борлигини эшитиб, саросимага тушиб қолди. Лекин унинг устидаги бедов от аввалгидай шаҳдам эди, арслоннинг устидан иккинчи марта сакраб ўта бошлади. Шаҳзода от устидан энгашиб туриб, арслоннинг бўйнини мўлжаллаб қилич сермади. Аммо қилич арслоннинг елкасини тилиб ўт-

ди. Арслон бошини тез ўгириб, елкасини бир ялаб, қонини тўхтатди-да, отнинг орқасидан ҳамла қилди. У орқа оёқларига кўтарилиб, олдинги икки панжаси билан отнинг сагрисига шундай қаттиқ урдики, от ўмрови билан ерга қулаб кетди. Эгар устида ўтирган шаҳзода Абусаид отнинг боши устидан ошиб, ерга учиб тушди.

Жилға тепасида буни кўриб турган йигит оғаси, Раҳим ва Ашурлар:

— Шўримиз қуриди!

— Шаҳзодадан айрилдик!

— Дорга осиладиган бўлдик!— деб қий-чув қилишди.

Жилғанинг нариги томонида турган уч оғайнининг каттаси Тўлан ботир эса отини пастга сакратиб тушди:

— Ҳей, одамхўр арслон, шаҳзодага тегма, кучинг бўлса мен билан олиш!— деб қичқирди.

Ерга йиқилган шаҳзода Абусаид қиличини қўлидан тушириб юборган эди. Арслон от устидан сакраб ўтиб, ханжардай тишларини шаҳзодага ботирмоқчи бўлиб яқинлашди. Шаҳзода «энди тамом бўлдим!» деб жонидан умидини узди. Бироқ арслон шаҳзодага оғиз солмоқчи бўлиб турганда, Тўлан ботирнинг шамшири йиртқичнинг бошига келиб тушди.

Ўткир тиғ суякка қарсиллаб урилганини ҳамма эшитди. Аммо биринчи зарба бу жодугар арслоннинг бошини кеса олмади, фақат уни бир гандираклатди-ю, бутун ғазабини Тўлан ботирга йўналтиришга мажбур қилди.

Тўлан ботир отини чу-чулаб, яна арслонга яқинлашди, энгашиб унинг бўйнига қилич урмоқчи бўлганда, арслон олдинги икки панжасини йигит минган отининг ўмрогига уриб, уни ағдариб юборди. Тўлан ботир йиқилаётган отнинг устидан ерга чаққонлик билан сакраб тушди ва ўзини катта бир дарахтнинг панасига олди. Арслоннинг қудратли панжалари дарахтга зарб билан урилди-ю, уни қарсиллатиб синдириб юборди. Тўлан ботир синган дарахтнинг шохлари орасидан қилич яланғочлаб чиқди-да, ўткир тиғни арслоннинг ёлдор бўйнига урди. Бўғзи қирқилган арслон хириллаб тўхтаб қолди. Қиличнинг иккинчи ва учинчи зарбасидан унинг улкан боши танасидан жудо бўлиб, ерга юмалаб тушди.

Шаҳзоданинг мулозимлари энди тепадан жилға ичига тушишга журъат этдилар.

— Шаҳзодам, худо сизни бир асради.

— Туринг ўрнингиздан!

— Эгамга шукур!— дейишиб, ранглари ердай оқариб кетган, ҳалигача титроғини босолмай қалтираётган Абусаидни ердан турғазишди ва кийимига илашган хас-хашакларни қоқа бошлашди.

— Лекин мен ўлсам, сенлар ҳам тирик қолмас эдиларинг,— деди шаҳзода иззат-нафсга бориб.

Ашур-ваҳма:

— Рост айтасиз, шаҳзодам,— деди.— Агар сизга шикаст етса, отангиз бизни дорга осар эдилар. Мана бу ботирга раҳмат, ҳаммамизни нақд ўлимдан олиб қолди!

Йигитларнинг кўзи совут ва дубулға кийган девқомат Тўланга тикилди:

— Сизни бу ерга худо етказдими, а, йигит?— деди шаҳзода мулойимлик билан.— Бу яхшилигингизни подшоҳ отам эшитсалар албатта мукофот олгайсиз.

— Бу арслонда менинг қасдим бор эди,— деди Тўлан ботир.— Бу жодугар арслон қанча одамларнинг ёстиғини қуритган, қанча қизларни сеҳрлаб ташлаган эди. Шаҳзода, боя сиз қувган кийик ҳам шу жодугар арслоннинг сеҳрига учраган бегуноҳ бир қиз эди.

— Айтмоқчи, қани ўша кийик?— деб шаҳзода атрофга аланглади.

— Шу вақтгача кийик турармиди!— деди йигит оғаси.— Кетди, борди-да.

Шу пайт жилға тепасидан қиз боланинг нафис жаранглаган овози келди:

— Мен ҳали кетганим йўқ. Мен ўз халоскорларимга раҳмат айтиб кейин кетмоқчиман.

Тўлан ботир қизни таниб, унга қараб талпинди:

— Санобар, мен йўқотган Санобар, сенмисан?

— Ҳа, менман, Тўлан оға! Бу жодугар арслон мени боғбон отамникидан ўғирлаб кетиб, кийикка айлантириб қўйган эди. Фақат қулоғимдаги сирғаларим аслидай қолган эди.

Йигитлар қизга тикилиб қараб, бояги кийикнинг қулоғидаги ёқут сирғаларни унинг қулоғида кўриб танидилар.

— Сиз боя кийик эдингиз, энди қандай аслингизга қайтдингиз?— ҳайрон бўлиб сўради шаҳзода.

— Арслон ўлди-ю, жодуси тамом бўлди, шунинг учун мен аслимга қайтдим!

— Во ажабо!— деди шаҳзода.— Хайриятки боя қамишзорда сизга қилич чопмаган эканман!

— Бунинг учун мен сиздан ҳам миннатдорман, шаҳзодам! Мени тирноклай тутаман деганингиз жонимга оро кирди!

— Ҳа, лекин,— деди Раҳим-гапдон,— сизни деб шаҳзодам ўзларини шунча хавфу хатарга дучор қилдилар. Энди сиз бу яхшиликни унутмассиз, ойимқиз?

— Буни ҳеч вақт унутмайман,— деб қиз нафис эгилиб, шаҳзодага таъзим қилди. Сўнг у Тўлан ботирга юзланди:— Сиз жодугар арслонни ўлдириб, мени аслимга қайтардингиз. Шаҳзодани ҳам сиз нақд ўлимдан олиб қолдингиз, унинг менга қилган яхшилигини сиз қайтардингиз. Энди мен сизнинг ихтиёрингиздаман, Тўлан оға!

Санобар ўнг қулоғидаги ёқут сирғани олиб, икки қўллаб Тўлан ботирга тутди:

— Мана шу сирғага қўшиб мен сизга ўз ихтиёримни топшираман! Олинг!

Тўлан ботир бир тиззасини ерга қўйиб, сирғани икки қўллаб қизнинг қўлидан олди-да, эъзозлаб кўзларига сурди:

— Санобар, сенинг бу совғангни мен кўз қорачиғимдай асрайман,— деб секин қўйнига солди.

Қиз унга илтижо билан қараб:

— Энди мени ота-онамнинг олдига элтиб қўйинг,— деди.

— Жоним билан!— деб Тўлан ботир отини етаклаб қизни унга миндирмоқчи бўлди.

Шунда шаҳзоданинг ишораси билан йигит оға:

— Тўхтанг, Тўланбой!— деди.— Бу кийик-қизни аввал биз топган эдик. Энди ота-онасига элтиб топшириш ҳам бизнинг бурчимиз эмасми?

— Йўқ, сизнинг бурчингиз — шаҳзодани қўриқлаб, эсон-омон саройга етказиб бориш!

— Шаҳзодам овга чиққан эдилар, энди саройга қуруқ қайтадиларми?

— Начора! Бўлган воқеани подшога айтиб берсаларингиз, шаҳзоданинг соғ-саломат қайтганларидан ҳам хурсанд бўлсалар керак.

Шаҳзода Абусаид Тўлан ботирга қараб:

— Сиз ҳам биз билан бирга юринг!— деди.— Ҳазрат отам сизни бек қилади, лавозим беради.

— Таклифингиздан миннатдорман, шаҳзодам. Лекин, кўриб турибсиз, мен ҳозир ёлғиз эмасман. Аввал Санобарни уйларига элтиб қўяй.

— Санобар бошига ёпинчиқ ташласин-у, биз билан юраверсин. Саройда уни ҳам иззат-икром билан кутиб оладилар.

Тўлан ботир Санобарга савол назари билан қаради. Бу орада Тўлан ботирнинг укалари Ўктам ботир ва Кенжа ботирлар ҳам уларнинг ёнига етиб келдилар.

Санобар шаҳзода билан подшо саройига борса, у ердан қайтиб чиқолмаслигини сезди.

— Шаҳзодам, мен аввал ота-онамнинг олдига борай,— деди қиз мулойим товуш билан.— Онам мени йўқотгандан бери йиғлайвериб, кўзи кўр бўлай деб қолган. Тезроқ бориб онайизоримни юпатай! Ижозат беринг!

— Бўлмаса Санобарни ота-онасининг олдига Тўлан ботирнинг укалари олиб бориб қўйсин!— деди шаҳзода.— Тўлан ботир, сиз биз билан бирга юринг, мукофот оласиз!

Уч оғайни орасида энг зийраги бўлган ўн беш ёшлик Кенжа ботир акасининг подшо саройида бирон балога учраши мумкинлигини сезди ва Тўлан ботирга «кўнманг!» дегандай имо қилди.

— Мени афв этинг, шаҳзода, — деди Тўлан ботир. — Биз уч ака-укамиз, отамиз Алп чўпондан оқ фотиҳа олиб узоқ саёҳатга чиққанмиз. Санобарни элтиб қўйиб сафаримизни давом эттирамиз. Дунё кўриб — дунё кишиси бўлмоқчимиз. Уч оғайни бир-биримиздан ажралмаймиз деб аҳд қилганмиз. Менга шундай илтифот кўрсатганингизнинг ўзи ҳам катта мукофот, шаҳзода. Энди ижозат беринг, биз йўлимиздан қолмайлик.

Шаҳзода Санобардан ажралиши муқаррарлигини сезиб, қиз томонга аламли бир назар ташлади-да:

— Сўзимиз инобатга ўтмаса нима ҳам қиламиз,— деди.

Тўлан ботир отининг сағрисига тўнини тўшаб, унга Санобарни ўтказди, ўзи бир сакраб эгарга минди. Икки отлиқ укаси унинг икки ёнини олди. Учалови шаҳзода ва мулозимлари билан хайрхўшлашиб, тоғ бағридаги қишлоққа қараб кетдилар.

Шаҳзода бор-будини олдирган одамдай руҳи тушиб, бўшашиб туриб қолди.

Унинг чавкар оти шернинг зарбасидан майиб бўлган, ўрнидан туролмай уялаб ётар эди. Шаҳзоданинг отбоқари етовдаги саман отнинг эгар-айилларини созлади, чавкар отнинг олтин юганини олиб, саманнинг бошига кийгизди, кумуш сувлиғини отнинг оғзига солди. Сўнг бу отни шаҳзодага кўндаланг қилиб, узангидан тутиб турди.

Шаҳзода Абусаиднинг рангидан қони кетган, оёқ-қўлида дармон йўқ, узангига оёқ қўйиб, эгарга чиқишга ҳам кучи етмади, уни икки йигит қўлтиғидан кўтариб, отига зўрға миндирдилар.

— Арслон билан олишиб чарчабсиз, саройга қайтиб бориб дам олсангиз, ўтиб кетади,— деб йигит оғаси унга йўл-йўлакай тасалли бериб борди.

2.

Ҳашаматли саройнинг тилла билан зийнатланган ўймакор кўшкида шаҳзода Абусаид бир ҳафта кўкрагини ерга бериб ётди. Саксон ёшли подшо Камолхон ёлғиз ўғлининг арслон билан олишиб тирик қолганидан аввал суюнди, кейин Абусаиднинг рангини олдириб қўйгани ва руҳи сўниклигини кўриб, хавотирга тушди. «Арслон жодугар экан, ҳамла қилганда шаҳзода ёмон қўрққан», деб, унн мамлакатнинг нафаси ўткир эшонларига ўқитди. Бу ҳам кор қилмади. Шаҳзода дуруст овқат емай кун сайин озиб кетаверди. Шундан кейин Камолхон энг ишонган вазири Зуҳурбекни ишга солди:

— Табиб топасизми, фолчи чақирасизми, нима қилиб бўлса ҳам, ўғлимнинг кўнглидаги дардини билиб беринг, кейин биргалашиб дармонини излаймиз,— деди.

Вазир Зуҳурбек кечаси шаҳзода ухлаганда унинг хонасига махфий пойлоқчи қўйиб қўйди. Бу пойлоқчи шаҳзоданинг гоҳ

тушида, гоҳ ўнгида уҳ тортиб: «Санобар... Тўлан ботир... мени ерга киргиздиларинг! Мени шарманда қилдиларинг!» деб фиғон чекканини эшитиб қолди. Бу гап Зуҳурбекка етказилди. Вазир шаҳзода билан овга чиққан йигитларни чақириб, улардан воқеанинг бутун тафсилотларини сўраб олди. Шундан кейин Камолхоннинг олдига кириб муфассал ахборот берди-да, охирида ўз хулосасини айтди.

— Ҳазратим, нима қилиб бўлса ҳам, ўша Тўлан ботирни топиб, ўғлингизга хизмат қиладиган мулозимларнинг ёнига қўшиш керак. Ўшанда шаҳзоданинг кўнглидаги алами бир даража пасаяди. Кейин Санобар деган қизни саройга келтириб, ўғлингизга олиб бериш керак. Ўшанда бутунлай тузалиб кетади.

— Жаноб вазир, Тўлан ботирни топтириб келсак бўлар-у, лекин мен шаҳзодага қаёқдаги боғбоннинг қизини қандай олиб бераман? Шаҳзодага қўшни мамлакатнинг подшоси қизини бермоқчи эди-ку! Подшо турганда, боғбонга қуда бўламанми?

— Эй, ҳазратим, шариатнинг йўли кўп! Бир эркакнинг тўртта хотин олишга ҳаққи бор. Ҳозирча боғбоннинг қизини шаҳзодага вақтинчалик хотин-жория қилиб никоҳлатайлик. Ортиқча тўйдаҳмаза ҳам қилиб ўтирмаймиз. Элга овоза бўлиб юрмасин. Беш олти ой кўнгилхушлик қилгандан кейин шаҳзоданинг ўзи ҳам совийди. Ана ундан сўнг боғбоннинг қизини ҳарамдан чиқариб, канизакликка берамиз. Шаҳзодани қўшни подшонинг қизига уйлантирамиз. Тўй-ҳашамнинг каттасини ўшанда қиламиз.

Камолхон вазирнинг бу маслаҳатини маъқул кўрди ва Санобарнинг отасига совчи юборди. Бироқ Санобарнинг боғбон отаси қизини Тўлан ботирга унаштириб қўйганини, энди фотиҳани бузолмаслигини айтиб, подшо совчисидан узр сўради.

Камолхон подшо бу узрни қабул қилмади, боғбон қизини зўрлаб олиб келиш учун икки юз навкар ва битта соябон арава юборди.

Бироқ подшонинг навкарлари боғбоннинг ўзини ҳам, қизи ва оиласини ҳам қишлоқдан топа олмадилар. Уч оғайни ботирлар уларни бир кечада аллақаёққа кўчиртириб олиб кетишган, ҳозир улар ҳаммаси тоғдами, ўрмондами, ғордами, қаерда яшириниб юрганини ҳеч ким билмас эди.

Икки юз навкарга бош бўлиб кетган понсад подшо саройига қуруқ қайтганда Камолхон тўртинчи қаватдаги ойнаванд уйда камалак рангли тўтиқушга дон сепмоқда эди. Понсад подшо ҳузурига кирганда тиз чўкиб, ер ўпди-да:

— Ҳазратим, оёғингиз теккан тупроқни кўзларимга суртай, қулингизга маслаҳат беринг,— деди.

— Яна қандай маслаҳат керак?

— Ҳалиги боғбон қизи-ю, бола чақаси билан қишлоқдан қочиб кетибди. Уч оғайни... қароқчилар уларни ўз ҳимоясига олибди.

— Нега қидириб топмадинг? Ё мен ўзим бориб қидирайми?

— Ҳазратим, қидириб топсак, ҳалиги уч қароқчи қаршимиздан чиқса...

— Бошини ол учаласининг ҳам! Жазосини бер!

Шу пайт қафасдаги тўтиқуш шанғи товуш билан:

— Ҳазратим, уч оғайни билан урушманг!— деди.— Ёмон бўлади! Урушманг!

Камолхон тўтиқушнинг айтгани тўғри чиқишига кўп марта амин бўлган эди. Шунинг учун бир лаҳза ўйланиб қолди. Понсад фурсатдан фойдаланиб:

— Ҳазратим, бу уч қароқчига жангда бас келиш қийин,— деди.— Навкарларингиз бекорга ҳалок бўлиб кетмасин! Бошқача йўл тутайлик.

— Бошқача йўлинг қанақа, қани айт-чи?

— Бу уч йигитнинг ота-онаси тоғ ичидаги бир қишлоқда туради. Ўзи асли камбағал бир чўпон бўлган. Мол боқиб юриб минг қўйли бойга айланган. Кейин шу қўйларини сотиб, ўғилларини мадрасада ўқитган, яхши жангчиларни пулга ёллаб, қиличбозлигу тирандозлиг, чавандозликни ўргатган.

— Камбағалдан бой бўлган бўлса, бизга солиқни ҳам дуруст тўламаган. Солиқни яхши тўласа, қўйи мингтага етармиди? Ўша жойнинг мингбошиси билан ўлпончисини ёнингизга олинг. Бориб, ота-онасини мажбур қилинг, ўғилларининг адабини берсин! Боғбоннинг қизини қишлоғига элтиб қўймагунча тинчитманг!

— Доно тадбир топдингиз, ҳазратим! Бу бебош йигитларни ота-оналари орқали албатта қўлга оламиз!

Понсад подшонинг оёғи тагидаги ерни яна бир ўпди-да, орқаси билан юриб, хонайи хосдан чиқиб кетди.

3.

Арчазор тоғ дарасида шарқироқ сой бўйида Чўпон отанинг катта ҳовлиси, отлар боғланган бостирмаси, сигирлар боқиладиган молхонаси ва қўйлар турадиган иккита катта қўраси бор эди. Понсад бошлаб борган икки юз навкар, мингбоши ва ўлпончилар кечки пайт отларни акиллатиб, қўйларни маъратиб, ҳовли ва қўраларга бирдан бостириб кирдилар.

Оқ соқоли кўкрагига тушган, қизил ирғай таёққа суяниб турган етмиш ёшли чўпон ота:

— Ҳой, мусулмонлар, ўлпон керак бўлса молимизга қараб олинглар, ушур закотларни ҳам берганман, мана, мингбоши айтсин!— деди.

Понсад заҳарханда қилиб:

— Ҳей, сен, айёр чол, мингбошини ҳам алдаган экансан!— деди.— Сурув-сурув қўйларни тоғда яшириб боқиб, бой бўлиб, қутуриб кетган экансан!

— Меҳнатим билан бой бўлганман!— деди Чўпон ота.— Ўнта қўйни яхши боқиб, мингтага етказганман!

— Ана ўша мингта қўйнинг пули қани? Сотиб тилласини қайси сандиққа яширгансан?

— Мен тилла йиққаним йўқ, топганимни ўғилларимга сарфлаганман. Уларнинг овқатига пулни аямадим, ҳаммасининг илиги тўла, ўзи бақувват бўлиб ўсди. Энг яхши муаллимларга ўқитдим, оқ-қорани таниб, билимдон бўлишди. Энг яхши отлар, энг зўр қурол-яроғлар олиб бердим, ҳаммаси ботир бўлиб ўсди.

— Ўғилларингизга шунча нарса ўргатиб, фақат одоб ўргатмаган экансиз-да, ўтоғаси!— деди мингбоши.— Подшо ҳазратларининг олдида беодоблик қилишибди, сиз билан биз ҳозир ана шунинг касофатига қолиб ўлтирибмиз.

— Ўғилларим қанақа беодоблик қилибди, жаноб мингбоши? Тўнғич ўғлим Тўланбой подшонинг арзанда шаҳзодасини арслоннинг чангалидан қутқариб қолгани беодобликка киradими, ҳали? Яхшиликнинг қайтгани шуми?

— Қатта кетманг мунча, ўтоғаси! Тождорлар худойи таолонинг ердаги вакили ҳисобланади. Шаҳзода Абусаидга нажотни худо ўзи юборган, сизнинг ўғлингиз шунга бир сабабчи бўлган.

— Албатта, ҳар иш худодан!

— Ўғлингиз шуни айтиб, камтарлигини кўрсатса олам гулистон эди! Бунинг ўрнига у ҳам «мен шаҳзодани қутқардим» деб мақтанибди.

— Жаноб мингбоши, менинг ўғилларим бунақа мақтанчоқликни билмайди! Шаҳзоданинг ўзи «кийикни мен тирик тутаман» деб мақтанибди. Тутолмагандан кейин уятга қолибди. Мен ҳаммасини эшитдим! Менинг ўғилларим тўғри сўзликка ўрганган, улар хушомад қилишни билмайди. Шаҳзода бўлса хушомадга ўрганган. Менинг ўғилларим хушомад қилмагани учун шаҳзода хафа бўлган.

Понсад дарғазаб бўлиб:

— Ҳали сен беодоб ўғилларингни бизнинг улуғ шаҳзодамиздан баланд қўймоқчимисан?!— деди.

— Менинг ўғлим тенги йигит экансиз, понсад жаноблари, мени сенсираб гапириш сизга ярашармикин? Шаҳзода Абусаид подшоҳ оиласида туғилган, насл-насби биздан юқори, ҳозирги мавқеи ҳам менинг ўғилларимникидан юз карра баланд. Шундай бўлгандан кейин шаҳзодага муносиб аслзода қизлар, маликалардан топиб берсаларинг бўлмайдими? Боғбоннинг қизи менинг ўғлимга кўнгил берган, фотиҳа бўлган. Бу фотиҳани бузиш мусулмончиликка ҳам тўғри келмайди-ку!

— Сен бизга мусулмончиликни ўргатма! Ҳар бир мусулмон ўз подшосининг фармонини сўзсиз бажариши керак. Подшо ҳазратларининг фармони олийлари шулки, ўғилларинг дарҳол ўша боғбонни қизи билан бирга қишлоғига элтиб қўйсин. Кейин

учови ҳам подшонинг ҳузурига етиб борсин, шаҳзодага навкар бўлиб хизмат қилсин!

Чўпон ота кўкрагини ирғай таёғига тираб ўйчан жавоб берди:

— Бундан ўн кун олдин ўғилларимга оқ йўл тилаб, учовини узоқ сафарга жўнатган эдим. Ўз бахтларингни ўзларинг топинглар, дунё кўриб, дунё кишиси бўлиб келинглар, деган эдим. Шундан бери уларни кўрганим йўқ, қаерда юрганлигини билмайман!

— Биласан!— деди понсад.— Ҳозир ўзинг айтдинг, ўғилларинг билан шаҳзоданинг орасида қандай ҳангомалар бўлганини эшитган экансан. Демак, уларнинг қаердалигини биласан!

— Мен бу ҳангомани бошқа одамлардан эшитдим. Ўғилларимни ўн кундан бери кўрганим йўқ.

— Фармони олийни бажармайсанми?

— Бажаролмайман!

— Билиб қўй,— таҳдид қилди понсад,— фармонни бажармасанг, молинг таловга тушади, ўзинг ҳам омон қолмайсан!

— Лекин буни ўғилларим эшитса, сен ҳам тирик қолмайсан, понсад!— деди Чўпон ота.

Понсаднинг кўзлари косасидан чиққудай бўлиб чақчайди. У ёнида турган тўрт йигитига буюриб, Чўпон отанинг қўлларини орқасига боғлатди. Сўнг қолган навкарларига фармон берди:

— Бор молу мулки мусодара қилинсин! Қўйларини қўралардан ҳайдаб чиқинглар! Йилқилари ҳам, қорамоли ҳам подшоники бўлади. Ҳей, ўнбоши, сен навкарларинг билан уйларни тинти, сандиқларни очинглар, олтин-кумушини мусодара қилинглар!

Бостирмаларда безовта қилинган отлар кишнашиб, сигирлар мўърашиб, хоналарда хотин-халажлар дод солиб, қий-чув тўполон кўтарилди.

— Вой, ноинсофлар, келинларга атаб йиққан тақинчоқларни нега оласанлар?!

— Подшоликка ўтади ҳаммаси!

— Подшоларинг шу бозбандга зор бўлиб қолдими, а?! Шу гиламчани ҳам қўймайсанларми, назари пастлар?! Ҳой, дадаси, ўғилларингизга нега хабар бермайсиз? Тўлан ботир қани? Ўктамжон, Кенжажон қани?! Келиб буларнинг танобини тортиб қўйса бўлмайдими?!

— Кўнгилни кенг қил, хотин!— деди қўллари боғлоқли Чўпон ота.— Ўғилларимиз бу назари пастлардан қасд оладиган кун келиб қолади!

— Вой, булар нега сизнинг қўлингизни боғлайди? Сизни банди қилиб олиб кетмоқчими?

Кампир қўлига ошпичоқни олиб, чолининг қўлига боғланган йўғон арқонни кесмоқчи бўлиб кела бошлади. Шунда навкарлардан бири ошпичоқни кампирнинг қўлидан тортиб олишга интилди. Кампир ошпичоқни бермаган эди, уни итариб юборib ерга йиқитди ва йиқилиб ётган жойида ошпичоқни қўлидан юлиб олди.

Қампир дод солиб йиғлаб юборди. Буни кўрган Чўпон ота йўғон арқонни узгудай бўлиб, қўлларини таранг тортиб, ҳалиги навкарга ташланди, лекин йўғон арқон узилмади, навкар унга чап бериб, талон-тарож бўлаётган уйга кириб кетди.

— Кексайиб кучдан қолибман-да! Шу арқонни узолмадим-а! Илгари бундай арқонларни бирпасда узиб ташлар эдим, Алп Чўпон деб ном чиқарган пайтларим бўлса, бу нокасларни ер тишлатар эдим!

Қампир ерда йиғлаб ётиб:

— Ўғилларимнинг қадри ўтди!— деди.— Вой-дод! Ботир ўғилларим жазоларингни берсин сенларнинг!

Талон-тарож тугагандан кейин понсад Чўпон отани ҳам қўли боғлоқлигича ҳайдаб кетмоқчи бўлди. Шунда мингбоши понсадни бир четга тортиб:

— Буларнинг ўғиллари ўчакишса ёмон қилади,— деди.— Уч оғайнига минг киши ҳам бас келолмайди, жаноб понсад!

— Чини биланми?

— Ҳа, мен кўрганман уларни. Ғазабидан худо сақласин. Ўчакишса ҳар қандай одамни ҳам хароб қилади. Сизнинг ҳам болачақангиз бордир. Бор-будини мусодара қилдингиз. Ҳозирча шунинг ўзи ҳам катта жазо. Энди бу чолнинг хунига қолиб ўтирманг.

Понсад уч оғайнига ҳеч ким бас келолмаслигини бошқалардан ҳам эшитган эди. Оталарини қутқариш учун бугун йўл тўсиб чиқишлари ва қасд олишлари мумкинлигини ўйлади-ю:

— Ўжар чол, фармони олийни бажармаганинг учун адабингни единг!— деди.— Бу гал жонинг омон қолади! Аммо ўғилларингга шуни етказки, агар Қамолхон ҳазратлари билан ўчакишадиган бўлишса, подшо қўшини тўпу тўпхонаси билан келиб, мана бу уйларингнинг кулини кўкка совуради. Унда ўзинг ҳам, ўғилларинг ҳам минг азоблар билан ўлдириласанлар!

Чўпон ота бору будидан айрилса ҳам, ўзи ҳибсдан қутулиб қолгани учун бир қадар енгил тортди. Талончилар узоқлашгандан кейин хотинини чақириб:

— Бери кел, кампир,— деди.— Бош омон бўлса, дўппи топилар, кўп куюнма!

Қампир ғира-шира қоронғиликда арқоннинг тугунини пайпаслаб топиб, чолининг қўлини ечар экан:

— Тезроқ ўғилларингизга хабар беринг!— деди.— Бу талончиларнинг йўлини тўсиб чиқиб, мол-ҳолларни, буюмларимизни қайтариб олсин!

Чўпон ота арқонда уюшган билагини уқалаб:

— Ҳали шошма, кампир,— деди.— Бундай ишда етти ўлчаб бир кесган маъқул. Ўғилларинг бизни талаган икки юз навкар билан жанг қилса, подшонинг аллақанча одами ўлади. Навкарда нима айб! Бизга ўхшаган одамларнинг болаларини подшо хиз-

матига олиб, навкар қилган. Қанча уйлар азадор бўлади. Бизнинг ўғилларимиз буларнинг қонини тўккани билан нарёқда подшонинг яна минг-минг аскари-ю, тўпу тўпхонаси қолади. Уч-тўрт кун ўтмасдан бутун қўшинини ўғилларимизга қарши отлантирса нима қиламиз? Молу дунёдан кўра бизга ўғилларимизнинг жони азиз эмасми?

— Вой, энди буни ўғилларимиздан яшириб юрасизми?

— Вақти келганда ҳаммасини айтамиз, кампир. Ҳозир вақти эмас. Улар ўша боғбоннинг қизини олдирмай юра турсин. Кейин бир гап бўлар. Номард понсад! Ўғилларимиз омон бўлса, мен унинг шундай жазосини берайки, дунёга келганига пушаймон бўлсин!

Чол-кампир бир-бирини суяб, тўс-тўполон бўлиб ётган уйларига қараб кетишди.

4.

Ҳар қаноти бир қулоч келадиган қора бургут баҳайбат тош зовлар ва учмалар устида парвоз қилади. Икки томони тик қоятошлар билан ўралган тор даранинг тагидан тоғ дарёси гувиллаб оқиб ўтади. Битта одам зўрға сиғадиган тош сўқмоқ бош айланарлик баландликдан эгилиб-буралиб ўтади. Бу сўқмоқдан от миниб ўтиш ҳам хатарли. Шу сабабли уч оғайни ботирлар отларини етаклаб, олдинма-кетин тизилиб бормоқдалар. Сўқмоқ қоятошлар орасидан ўтиб, дарё устига туртиб чиқиб турган улкан тош супага келди-да, йўқолди. Дарёнинг нариги қирғоғидаги харсангтошлар ҳам шу ерда бериги қирғоққа анча яқинлашиб келган эди. Орада тўрт-беш қулоч келадиган масофа бор. Бериги тош супадан нариги харсанглар устига фақат кийиклар ва уларнинг энг дадил такалари сакраб ўтар эди. Шунинг учун бу ерни Такасакратки деб атар эдилар.

Подшо уч оғайни ботирларни ва боғбоннинг қизини топиб келишга юборган понсад мана шу ерга келганда дарёдан ўтишнинг иложини тополмай орқага қайтган эди. Довюракроқ навкарлардан бир-иккитаси «уч оғайни ўтган жойдан биз нега ўтолмас эканмиз!» дейишиб, таваккал билан тош зовдан от сакратишган, лекин нариги қирғоққа фақат отларнинг олдинги оёқларигина етиб боролган, орқа оёқлари баҳайбат ўнгирга тушиб кетган отлар устиларидаги чавандозлари билан бирга ўн терак бўйи баландликдан пастга қулаб тушган, баданлари тошларга урилиб, жон аччиғидан чинқирган товушлари тош ўнгир ичидан бўғиқ акс садо бериб, ҳаммани ваҳимага солган эди. Уларнинг чил-парчин бўлган жасадларини ўнгир тегидан олиб чиқишнинг ҳам иложини топишолмаган, фақат тезоқар дарё битта отнинг ўлигини ўн чақирим наридан қирғоққа чиқариб ташлаганини кўришган эди.

Шундан кейин Такасакраткидан юрак ютиб ўтадиган одам подшо навкарлари орасидан топилмай қолди.

Уч оғайни ботирлар дарёнинг нариёғидаги арчазор ичида боғбоннинг қизи Санобарга ва унинг ота-онасига ўтов тикиб беришган, ўзлари улардан анча берига чодир тикиб қўриқчилик қилишар эди.

Бугун эрталаб Қенжа ботир уйқудан туриб хомуш бўлиб юрди:

— Ҳа, ука, сенга нима бўлди?— деб сўради Тўлан ботир.

— Отам билан онам тушимга кирибди. Қийимлари йиртиқ. Отамнинг елкасида увада тўн. Онам «бери кел» дегандай қўл сермайди. Олдига борай десам, оёқларим қимирламайди. Гапирай десам, тилим айланмайди.

— Ота-онамиз тинч бўлсин-да!— деди Ўктам ботир.— Анчадан бери хабар олганимиз йўқ.

— Мен бир уйга бориб келайми, ака?— деди Қенжа ботир.

Тўлан ботир шу кичик укасининг кўнгли куйракроқ эканини, ота-онасини тез-тез соғинишини биларди.

— Майли, юр, сени Такасакраткигача кузатиб қўяйлик,— деб учовлари ҳалиги тор сўқмоқдан дарё лабига яқинлашдилар. Шу пайт дарёнинг нариги томонидан йиғи-сиғи, додвой товушлари эшитилди.

— Дод, уйимиз куйди!

— Гулдай фарзандимдан айрилдим!

— Уч оғайни ботирлар! Ёрдам беринглар!

— Қутқаринглар!

Ботирлар тез отларига миндилар ва Такасакраткидан от сакратиб ўтиб, овоз келаётган жойга етиб бордилар.

Йигирма-ўттиз эркак-аёл, қари-ёш одамлар тоғ этагидаги қишлоқдан куйиб-пишиб кўтарилиб келган эдилар. Ҳансираб, энтикиб, воқеани айтиб бердилар.

Улкан бир аждаҳо бугун эрталаб тоғдаги ғордан ўрмалаб чиқиб, қишлоққа тушиб борган, хунук, қалдироқ товуш чиқариб, оғзидан олов пуркаб, уйларни ёндириб юборган. Одамлар кўчага қочиб чиққан. Дадилроқ йигитлардан бир-иккитаси қўлига ўқ-ёй олиб, узоқдан ўқ отиб кўрган. Лекин аждаҳонинг баданидан ўқ ўтмас экан, устида зирҳли пўлатга ўхшаган йилтироқ бир пўсти бор экан. Қишлоқнинг энг довюрак йигити қилич ялонғочлаб унинг бўйнига тиғ уриш учун яқинига борган экан, аждаҳо оғзидан олов пуркаб, бечоранинг кийимларини ёндириб юборибди, кейин олов йигитнинг баданини ҳам куйдирибди, бечора тил тортмай ўлибди. Уч-тўртта одам болта кўтариб аждаҳонинг орқасидан борган экан, думини хода қилиб, шундай урибдики, болта кўтарганларнинг иккитаси таппа-тахт йиқилиб жон берибди. Шундан кейин одамлар чекка-чеккага қочиб:

— Вой, бу аждаҳога нима керак ўзи?!— дейиша бошлабди.

Аждаҳо бирдан тилга кириб, баҳайбат товуш билан:

— Менга Муаттар қиз керак!— дермиш.— Заргарнинг қизи Муаттар чиқиб елкамга минсин! Мен уни ғорга олиб кириб кетаман!

Уч оғайнидан ёрдам сўраб келган одамлар орасида ўша қизнинг отаси бўлган машҳур заргар ҳам бор эди:

— Тўланжон, ёлғиз қизим Муаттарни шундай ваҳимали аждаҳога қандай бераман?!— деди.

— Қишлоғимизнинг энг чиройли, энг ақлли қизи ўзи шу Муаттар-да!— деб бир аёл ҳам йиғлаб гапирди.— Муаттарни подшонинг энг бадавлат вазири ўзига келин қилмоқчи эди!

— Ундай бўлса, вазирдан ёрдам сўранглар!— деди Тўлан ботир.— Навкари кўп, бир қисмини юборсин!

— Э, юборган навкарини аждаҳо тутдай тўкиб ташлади!— деди заргар.— Олдиндан келса, оловини пуркаб ёндиради. Орқадан келса, думи билан уриб ўлдиради. Умрим бино бўлиб, бундай қўрқинчли балони кўрганим йўқ!

— Вазирнинг ўғли бирон чора тополмадими?— сўради Ўктам ботир.

— Ўша навкарларни вазирнинг ўғли бошлаб келган эди-да! Аждаҳо эллик-олтмишта навкарини нобуд қилгандан кейин вазирнинг ўғли қолган-қутган одамлари билан жуфтакни ростлаб қолди. Ҳозир подшонинг қўрғонида бекиниб ўтирган бўлса керак.

— Бу аждаҳо менинг ўттиз ёшли ўғлимни ўлдирди!— деб йиғлади бир чол.— Невараларим етим қолди!

— Менинг уйимни куйдирди!

— Қизга раҳмларинг келсин, уч оғайни ботирлар!

— Муаттар қизимни қутқаринглар!

— Жодугар арслонни сиз енгган экансиз, Тўлан ботир! Нажотни сиздан излаб келдик!

— Илоҳим барака топинглар!

Бу гапларни айтиб йиғлаётган бечора одамларнинг аҳволига қараб чидаб туриб бўлмас эди. Кенжа ботир акаларига қараб:

— Шу хизмат мендан бўлсин!— деди.

— Мен турганда сен шошма,— деди Ўктам қовоғини уйиб.

Тўлан ботир укаларини бундай хатарли балога юборишга кўзи қиймай:

— Ҳар қалай, менинг ёшим каттароқ,— деди.— Ўзим бормасам бўлмас.

Ўктам ботир эътироз қилди:

— Ака, сиз бу ерда қолиб, қайлиғингиз Санобарни қўриқланг! Энди мен ҳам ўзимни хавф-хатарга солиб синаб кўрай. Навбатни менга беринг!

— Майли, Ўктам ука, энди сен ўз бахтингни синаб кўр! Лекин аввал қўшга қайтайлик, ўқ ўтмайдиган, оловда ёнмайдиган зирҳли кийимларингни кийгин!

Ботирлар тез қўшларига қайтиб, Ўктамга зирҳли кийим ва

дубулға кийдирдилар, отига ҳам оловда ёнмайдиган жул ёпдилар. Кейин Ўктам ботир кўп ўтиб ўрганиб қолган Такасакраткидан саман отини сакратиб ўтиб, пастда аждаҳо тўс-тўполонини чиқарган қишлоққа етиб борди.

* * *

Бу орада Муаттар қиз юм-юм йиғлаб, аждаҳонинг олдига чиққан, ҳамқишлоқларини омон қолдириш учун ўзи аждаҳо билан бирга ғорга кетмоқчи бўлаётган эди. Қизнинг онаси юзларини тирнаб қонатиб юборган, ҳамқишлоқларига қараб:

— Вой, инсоф қилинглар, Муаттарни бу ниятидан қайтаринглар!— дерди.

Қишлоқнинг энг кекса мўйсафиди:

— Тақдирга тан бермай илож қанча!— деди.— Бу аждаҳо ҳаммамизни ўлдириб, қишлоққа ўт қўйгандан кейин ҳам бари бир муродига етади.

Аждаҳо ёғланмаган араванинг ғилдирагидан чиқаётгандай нохуш овоз билан:

— Ҳа-ҳа, Муаттар қизни бермасаларинг ҳаммангни ўлдираман!— деди.

— Мен шундай қизимни кўра-била аждаҳога қандай бераман?! Ундан кўра мени ол, аждаҳо! Мени егин, майли!

Муаттар дод солиб, онасига қараб югурди, уни қучоқлаб туриб:

— Йўқ, йўқ, аяжон, сиз ўзингизни қурбон қилсангиз фойдасиз!— деди.— Ундан кўра сиз тирик қолинг! Менинг тақдирим шу экан!

— Ундай дема, болажоним! Йў-ўқ! Шошма, Муаттарим, мен сенинг дийдорингга тўйиб қолай! Шошма!!!

Шу пайт зирҳли кийимлари офтобда ялт-ялт қилаётган Ўктам ботир қишлоққа от чоптириб кириб келди.

— Ҳей, мечкай аждаҳо! Сенинг кучинг хотин-халажга етдими? Зўр бўлсанг майдонга чиқ! Мен билан олиш!

Ўктам ботир аждаҳонинг ёнидан от чоптириб ўтар экан, қўлидаги найзани унинг бошига мўлжаллаб отди. Найза аждаҳонинг бошига қарсиллаб урилди, унинг пўлатдай қалин терисига озгина ботди-ю, илиниб туриб қолди. Аждаҳо оғриқ зарбидан бир силкинди, оғзидан олов пуркаб, отлиқнинг кетидан ҳамла қилди. Ўктам ботир қишлоқ ичида тўхтамай, атайлаб уйлар ва кўчалардан наридаги яланглиққа от чопдириб чиқди.

Аждаҳо унинг кетидан лапанглаб, кўча чангитиб борар экан, қайта-қайта бош силкитиб, терисига илиниб қолган найзани ахийри тушириб юборди. Найза кирган жойдан қоп-қора қон сирқиб чиқди.

— Қиличим сенинг қонингга ташна, яқинроқ кел, мечкай!— деб Ўктам аждаҳонинг устига от қўйди.

Ўктам ботирнинг оти сакраб ўтаётганда аждаҳо отнинг кўзига оғзидан олов пуркади. От бир лаҳза оёқ тагини кўрмай қолди, иккинчи сакрашда аждаҳонинг думига яқин бориб тушди. Аждаҳо думи билан отнинг олд оёқларига ва ўмровига шундай қаттиқ урдики, от мункиб кетди, Ўктам ботир қўлида яланғочланган қиличи билан отнинг бошидан ошиб ерга қулаб тушди. Буни кўрган одамлар қўрқиб:

— Во-оҳ!— деб юборишди. Аммо Ўктам ботир отдан бунақа йиқилганда ўзини қандай тутиш кераклигини кўп машқ қилган эди. У бошини авайлаб, ўнг елкасини бўз ерга тўғрилаб йиқилди-ю, лекин бир ўмбалоқ ошиб, яна оёққа туриб кетди. Бу орада аждаҳо думини яна бир силкитиб, Ўктамни ерга қапиштирмоқчи бўлди. Аммо Ўктам ўткир исфаҳон қиличини икки қўллаб олдинга чиқарди-ю, тигини аждаҳонинг зарбасига тўғрилади. Аждаҳонинг думи Ўктамга тегишдан олдин қиличнинг тиғига келиб урилди. Бу урилиш зарбининг зўрлигидан аждаҳонинг думи шартта қирқилиб, узилиб тушди. Аждаҳонинг тиғ қирққан ярасидан қон шариллаб оқа бошлади. Баҳайбат махлуқ думи қирқилган калтакесакдай кичрайиб қолди. Аммо унинг қаҳру ғазаби аввалгидан баттар ошди. Бор кучини тўплаб, бошини Ўктам томонга силкиди-ю, оғзидан олов пуркади. Ўктам ботир бу олов ичида бир лаҳза кўринмай кетди. Ҳамма уни олов аралаш тутун ичида куйиб кетади деб қўрқди. Бироқ Ўктамни ўтда куймайдиган зирҳли кийимлар сақлаб қолди. Фақат борлиғи чўғдай қизиб нафас олиши қийинлашди. Шундай бўлса ҳам, Ўктам қўлидаги қилични баланд кўтариб, аждаҳонинг бўғзига куч билан тиғ урди. Ўткир исфаҳоний қилич аждаҳонинг олов чиқадиган кекирдагини кесиб ўтди. Аждаҳо уни думи билан урай деса, думи йўқ, оловда ёндирай деса, қирқилган кекирдагидан вишиллаб ҳаво киради-ю, лекин олов чиқмайди. Ўктам ботир пайтдан фойдаланиб, аждаҳонинг бўйнига яна бир қилич урди-ю, тандирдай катта бошини шарт кесиб туширди.

Одамлар чопа-чопа Ўктамга яқинлашар эканлар:

— Бир балодан қутулдик!

— Аждаҳо ўлди!

— Шерюрак ўртанча ботирга минг раҳмат!— деб қичқира бошлашди.

Худди шу аснода кўча чангитиб от чопдириб келаётган мулозимлар кўринди.

— Э, вазири аъзам Зуҳурбек-ку! Эгилинглар! Таъзим қилинглар!

Кекса бир чол истар-истамас таъзимга эгилар экан, ёнидаги деҳқонга шивирлади:

— Булар доим ўроқда йўқ, машоқда йўқ, хирмонда ҳозир!

— Ҳа, хатар ўтгандан кейин кўкрак кериб келишини қаранг!

Зуҳурбек оқ отининг олтин юганини тортиб тўхтатди, кумуш узангиларга оёғини тираб, қаддини баланд кўтарди:

— Халойиқ, бу аждаҳо ҳужумини ким даф қилди?

Заргар кўпчиликнинг орасидан олдинга чиқди:

— Бек жаноблари, Чўпон отанинг мана шу ўртанчи ўғли Ўктам ботир жонимизга ора кирди!

Ўктам ботир қилични ўт-ўланга артиб, шошилмай қинига солмоқда эди. Вазир унинг ҳам таъзим қилишини кутди, лекин Ўктам ботир вазирга эътибор бериб қарамади ҳам. Вазир уни кўриб турган бўлса ҳам, ўзини кўрмаганга солиб:

— Хўш, Ўктам ботир деганларингиз ким ўзи?— деди.

— Мен!— деб Ўктам ботир одамлар олдида одоб сақлаб, ўнг қўлини кўксига қўйди.

— Боракалло, йигит!— деди Зуҳурбек.— Мен шу ишни сенга буюрмоқчи бўлиб келган эдим. Амримизни олдиндан сезгандай яхши адо этибсан, катта даргоҳларга келин бўладиган Муаттар бонуни қутқарибсан. Бунинг учун мен сенга битта от анжоми билан мукофот бермоқчиман.

Зуҳурбек орқароқда турган мулозимлар томонга ўгрилди. Улардан бири етовдаги кўримсизгина тўриқ отни Ўктам ботирга томон олиб бориб, юганини унга тутқизди:

— Марҳамат, олинг!

Ўктамнинг боя аждаҳо билан олишувда мункиб йиқилган бедов оти аллақачон ўрнидан туриб кетган, ёш ўспирин уни жиловидан олиб, эгасининг олдига олиб ҳам келган эди. Зуҳурбек берган от Ўктамнинг ўз отига яримта ҳам келмас, чиройли бедов ёнида хунук бир қирчанғига ўхшаб кўринар эди. Буни сезган одамлар бир-бирларига қараб, вазирнинг устидан кулиб юбордилар. Ўктам ботир ҳам киноялн кулимсираб:

— Жуда «сахий» экансиз, вазир жаноблари, раҳмат!— деди.

Заргар кўпчиликдан уялгандай бўлиб:

— Мен Ўктам ботирга бутун молу дунёмни, олтин-кумушларимни берсам ҳам оз!— деди.

— Дадажон, шошманг,— деди Муаттар.— Ўктам ботир мени нақд ўлимдан олиб қолди. Дадам ясаган мана шу гавҳар узукни мен сизга совға қиламан, Ўктам ботир. Мен шу узукка қўшиб ўз ихтиёримни ҳам сизга топшираман!

Ўктам ботир Муаттар томонга бораётган эди. Зуҳурбек отини гижинглатиб:

— Шошманглар!— деди.— Муаттар бону, сен бир четда одоб сақлаб тургин. Сен бизга келин бўладиган қизсан. Ўктамга хизматига яраша ҳақни биз сенинг отанг иккаламиз берамиз!

Шунда Муаттарнинг онаси аёллар тўпидан туриб қичқирди:

— Жаноб вазир, биз ёлғиз фарзандимиз Муаттар билан аждаҳога ем бўлишимизга сал қолди! Шундай пайтда сизнинг ўғил-

чангиз жонини ҳовучлаб қочиб кетди! Ўзингиз ҳам қорангизни кўрсатмадингиз! Ўктам ботир қилган яхшилик — ҳақ тўланадиган хизмат, холосми? Йўқ, қизим Муаттар тўғри айтди, биз Ўктам ботирга жонимизни, жаҳонимизни берсак ҳам арзийди! Ўктамжон, қизимнинг қўлини қайтарма, гавҳар узугини ол!

Зуҳурбекнинг ёнидаги мулозимлардан бири:

— Олмай тур!— деб хитоб қилди.— Ҳей, жаноб заргар, сиз ҳам, хотинингиз ҳам Зуҳурбек жанобларидай вазири муаззамга қуда бўлсаларинг жон демайсизларми? Ахир бу одам орқали обрўларинг осмонга кўтарилади-ку! Эл-юрт орасида иззат-икромда бўласизлар-ку.

— Эй, бу иззат-икромнинг охири вой, мен ҳаммасини биламан,— деди заргар.— Вазири аъзамнинг ўғиллари албатта битта хотинга қаноат қилмайди, ҳадемай қизимнинг устига икки-учта кундошни олади. У кундошлар вазирнинг ўзига ўхшаган казо-казоларнинг қизи бўлса, Муаттарни талоқ қилдириб, чўриликка беришлари ҳам ҳеч гап эмас. Саройда заргар бўлиб ишлаганимда мен бунақа ҳодисаларнинг кўпини кўрганман. Ундан кўра бизга мана шу Ўктам ботирдай меҳнаткаш одамнинг боласи куёв бўлгани яхши. Муаттар қизим, сенинг қўлингдаги гавҳар узукни мен ўзим ясаган эдим. Буни Ўктам ботир менинг ҳам мукофотим деб билсин!

Ўктам ботир Муаттарнинг олдига келиб, бир тиззасини ерга қўйган ҳолда унинг совғасини икки қўллаб қўлига олди:

— Мен бу совғани кўзларимга суртаман, доим жонимнинг қатида асрайман!— деди-да, қизнинг ўзига ва ота-онасига таъзим қилди.

Зуҳурбек аччиқ билан отига қамчи урди-ю, бутун мулозимлари ва навкарларини эргаштирганича, қишлоқдан от чоптириб чиқиб кетди.

5.

Вазир Зуҳурбек заргардан ва уч оғайнилардан қандай ўч олишини саройга қайта-қайтгунча ўйлаб борди. Кўпни кўрган бу қув одам шундай арслон ва аждаҳони енгган, эл орасида шунчалик эътибор қозонган ботирларни йўқ қилиш осон эмаслигини биларди. У подшонинг бутун қўшинини барча тўпу тўпхоналари билан уч оғайнига қарши отлантирсагина мақсади амалга ошишига кўзи етарди. Аммо Камолхон подшони бунга кўндириш осон эмас эди, чунки атрофда ташқи ёвлар ҳам кўп, қўшин чегараларни қўриқлаш билан банд. Подшони нариги уч оғайнига қарши жангга солишда унинг ёлғиз ўғли аламзада Абусаид ёрдам бериши мумкин эди.

Шунинг учун Зуҳурбек пойтахтга қайтгандан сўнг энг аввал шаҳзода истиқомат қиладиган тиллакори кўшкка кирди. Ҳовли-

сида фавворалар отилиб турган, оро берилган чаманзорида товуслар юрган, хилват гўшаларида булбуллар сайраган улкан чорбоғ бутун хизматкорлари билан шаҳзода ихтиёрига берилган эди. Лекин шаҳзода ўша жодугар арслонга дуч келган кундан бери чорбоғ сайрига чиқмас, кўшкнинг қоронғи бир хонасида кўкрагини ерга бериб ётар эди.

Зуҳурбек Абусаид ётган хонага таъзим қилиб кирди-ю:

— Шаҳзодам,— деди.— Энди мен ҳам сизнинг кўйингизга тушдим. Бу баттол уч оғайни мени ҳам эл орасида шарманда қилди.

Шаҳзода ётган жойидан вазирга ғамгин кўз югуртирди. Зуҳурбек ҳам уятга қолиб қаттиқ изтироб чекаётгани важоҳатидан сезилиб турарди. Шаҳзода титроқ лабларини очиб:

— Нима бўлди?— деди.

Шунда Зуҳурбек аждаҳо қишлоққа қандай ҳужум қилганидан тортиб, унинг дастидан нечта навкар ўлгани, қанча уй куйганигача, охири Уктам ботир бу аждаҳони қандай ўлдириб, вазирни бўлажак келинидан қандай маҳрум қилганигача ҳаммасини бирбир айтиб берди. Унинг ҳикояси давомида шаҳзода ўрнидан туриб ўтирди, кўзларида қизиқишга ўхшаган бир ифода пайдо бўлди, оёқ-қўли жонланиб қолди. Юзини ишқаб, воқеанинг баъзи тафсилотларини сўраб олди:

— Қиз узукни нима деб берди дедингиз? Ҳа, ихтиёрини шу узукка қўшиб топширдими!.. Хўш, Уктам узукни қандай қилиб олди? Кўзига суртиб, бир тиззасини ерга тираб... Ҳа-ҳа...

Шаҳзода Абусаид неча кунлардан бери энди биринчи марта мийиғида кулиб қўйди. Жодугар арслон билан олишган куни унинг бошига тушган маломат худди ўша тарзда Зуҳурбекнинг бошига ҳам тушгани, кўпчиликнинг олдида вазири аъзам ҳам ўшанчалик ўсал бўлгани Шаҳзодага кутилмаган даражада таскин бера бошлади. Уни шунча кундан бери тегирмон тошидай эзиб ётган ўсаллик энди гўё унинг устидан нари кетиб, вазири аъзамнинг боши узра айланмоқда эди! Шаҳзода энди унинг ҳолатига четдан қараб, бирдан енгил тортган ва ҳатто кулгиси ҳам келган эди. Шаҳзода Абусаид тетик товуш билан:

— Жаноб вазир, сиз энди менга астойдил ҳамдард бўлибсиз,— деди.

— Ҳа, шаҳзодам, мен бу бераҳим дарднинг давосини сиз билан бирга қидирай деб келдим. Наҳотки таги паст бир чўпоннинг ўғиллари бизни шунчалик ерга уриб, ўзлари осмонда бемалол юраверса?

— Осмонга қўлимиз етмайди, шекилли-да?

— Э, агар подшо ҳазратлари бизнинг додимизга етсалар, у авбошларни бир кунда нес-нобуд қилиш мумкин!

— Дадам ҳазратлари бир понсадини икки юз навкари билан ўша авбошларга қарши юборган эдилар-ку. Ҳеч иш чиқмапти-да?

— Битта понсад эплайдиган ёв эмас булар. Такасакраткидан

ўтолмай, уч оғайнининг ота-онаси турган қишлоққа бориб, молҳолини мусодара қилиб келибди. Бу ҳаммаси у авбошларга чивин чаққандай ҳам таъсир қилган эмас.

Шаҳзода ўйланиб туриб:

— Ҳа, буларга жиддий чора кўрилмаса, эртага бутун авомни орқаларидан эргаштиради, подшо отамнинг тахтига ҳам хавф солишлари мумкин,— деди.

— Жуда доно фикрни айтдингиз, шаҳзодам. Энди кўкракни ерга бериб ётишни бас қилинг. Туриб, жанговар кийимларни кийинг. Биргаликда подшо ҳазратларининг ҳузурларига борайлик.

Абусанд хизматкорларини чақириб, энг яхши кийимларини кийди, энг яхши отини эгарлатди, сўнг Зуҳурбек билан бирга подшо саройига йўл олди.

Қамолхон ўзининг хонайи хосида яхши кўрган тўтиқуши билан гаплашиб турганда башанг кийинган қилич тақкан ўғли кириб келди:

— Эй, хайрият, шаҳзода тузалиб кетибдилар!— деб Қамолхон ўғлини бағрига босди. Шунда шаҳзоданинг анча озиб, елкалари пуч бўлиб қолганини сезди.

— Ҳазратим, мени интиқом туйғуси оёққа турғизди!— деди шаҳзода.

— Қанақа интиқом?

— Вазири аъзам ташқарида рухсати олийга мунтазир бўлиб турибди, мумкин бўлса, чақиртирсангиз.

Подшо қарсак чалиб, вазир Зуҳурбекни чақиртирди. Шаҳзодани ўнг томонига, вазирни чап томонига ўтқазиб, гап нимадалигини бирма-бир сўраб олди.

— Авом халқ бугун шаҳзода билан вазирдан кўра қаеқдаги чўпоннинг ўғилларини ортиқроқ эъзозлайдиган бўлса, эртага нима аҳволга тушаркинмиз, шаҳаншоҳим?— деб вазир куюниб савол берди.— Мен-ку, бир қулингизман, бундай беҳурматликни ичимга ютиб кетаверaман. Лекин шаҳзодамнинг озиб кетган юзларига бир қаранг!

— Биз бу чўпонбаччалардан қасос олмоғимиз керак, дадажон!— деди шаҳзода.— Барча қўшин тўпу тўпхонаси билан уларга ҳамла қилиши лозим. Ўшанда авом халқ ҳам давлатингизнинг қудратини яна бир марта ўз кўзи билан кўриб, попути босилиб қолади. Акс ҳолда эрта-индин бутун авомлар ўша уч оғайнига эргашиб, ҳокимиятингизга қарши исён кўтариши мумкин!

Қамолхоннинг энг қўрқадиган нарсаси — халқ исёни эди. Ўғли билан вазирининг фикрларига қўшилгиси келиб:

— Бу авбош оғайнилар топиб бўлмайдиган жойларда яшириниб юрганмиш-ку,— деди.— Юборган навкарларимиз Такасакратқкидан ўтолмай қайтиб келибди.

— Тоғдан айланиб ўтадиган йўлни қўшинга мен кўрсатаман,—

деди вазир.— Дарёнинг устига муваққат кўприк қурдирамиз. Фақат сиз фармони олийга имзо чекиб, қўшинга буйруқ берсангиз бўлди, шаҳаншоҳим!

Подшо ўтирган кўйича қарсак чалиб, қўшиннинг саркардаси — сипоҳсоларни чақиртирди. Орага тушган бир лаҳзали жимликда Тўтиқушнинг баланд товуши эшитилди:

— Ҳазратим! Уч оғайни билан жанг қилманг! Ёмон бўлади! Жанг қилманг!

Подшо иккиланиб қолди.

— Бу тўтига шу гапларни ким ўргатган, ҳазратим?— деб шаҳзода энсаси қотиб сўради.— Аввалги гал ҳам тўти шу гапни айтиб, сизни иккилантириб қўйган эди.

— Мен бу гўтини кўп синаганман, шаҳзода,— деди Камолхон.— Бу бир нарсани сезмаса шундай демайди.

— Лекин мен, ёлғиз ўғлингиз, кўп нарсани сезибгина қолмай, чўпонзодаларнинг шунчалик жабрини тортмоқдаман-ку! Наҳотки тўтининг бир гапи сиз учун менинг жонимдан ҳам азиз бўлса?

— Нима, чўпонзодалар сизнинг жонингизга ҳам қасд қилмоқдаларми, шаҳзодам?— деб сўради Камолхон.

— Ҳа, менинг жоним ҳозир қил устида турибди, ҳазратим! Агар ўша авбошлар тоғдаги яшириниб юрган жойида йўқ қилинмаса, бир кун эмас бир кун бизнинг жонимизни олиш учун пойтахтга ҳам келади! Мен бунга аминман!

— Мен ҳам худди шу фикрдаман!— деди вазир.

Таъзим қилиб кирган сипоҳсолар ҳам вазир Зуҳурбекнинг таъсиридаги киши эди. Уч оғайнига қарши юриш қилишни у ҳам ёқлаб чиқди.

Уй тўридаги тўти яна бир марта:

— Уч оғайнига қарши жанг қилманг, ҳазратим! Ёмон бўлади, жанг қилманг!— деб такрорлади.

Лекин энди бу сўзлар Камолхоннинг ғашини келтирди. У яна қарсак чалиб, хизматкорни чақирди-ю, тўтини қафаси билан бошқа узоқроқ хонага олиб чиқиб қўйишни буюрди.

Шундан кейинги маслаҳат ва фармони олийга биноан эрталабдан минг-минглаб отлиғу пиёда аскарлар саф-саф бўлиб, янги юришга тайёрлана бошлади, тўплар ва уларнинг ўқлари қалъадаги тўпхонадан олиниб араваларга ортилди. Тоққа юборилган қурувчилар Такасакраткининг нарёғидан айланиб ўтиб, аравалар ўтишига қулай бўлган бир жойни танлашди ва ўрмондаги энг баланд арчаларни қирқиб олиб, муваққат кўприк ясашга киришдилар.

Тўплар ортилган аравалар кўприк битгунча дарё бўйида бир-икки кун туриб қолди.

Қамолхоннинг салтанатига ҳужум қилишни анчадан бери кўнглига тугиб юрган Қирондев ер тагида пайт пойлаб ётган эди. У подшонинг қўшинидан тап тортмас, фақат унинг тўпу тўпхонасидан қўрқар эди. Чунки уни оғир тўпларнинг ўқигина ярадор қилиши, ҳато ўлдириши мумкин эди.

Мана энди подшонинг тўплари қалъадаги тўпхоналаридан олиниб, уч оғайнига қарши отиш мақсадида араваларга юкланган пайт Қирондев учун жуда қулай туюлди.

Бир кун саҳар пайти шамол туриб, дарахтларни синдиргудай эгиб, чанг-тўзон кўтарди. Ер қаъридан чиқиб келган зўр бир ҳаракат борлиқни титратиб юборди. Улкан харсангтошлар тепадан шақир-шуқур юмалаб туша бошлади. Дарё ва кўлларнинг сувлари чайқалиб қирғоқларини босиб кетди. Тўплар ортилган аравалар ўзидан-ўзи нари бориб, бери кела бошлади. Кейин текис бўз ер қоқ ўртасидан шишиб, кўтарилиб, тарс ёрилиб кетди-ю, ундан уч бошли баҳайбат Қирондев чиқиб келди. Гавдаси минорадай баланд, елкаси тоғ ўркачидай кенг. Бу елкада бир эмас учта бош уч томонга таҳдид солиб туради. Бир боши бургут, бир боши тимсоҳ, бир боши бадбашара одам. Яғринида ҳар бири уч қулочдан келадиган иккита бургутқанотлари бор. Одамнинг қўлларига ўхшайдиган, лекин юқорига чўзса, энг баланд чинорнинг учига етадиган қўлларида жувоз кундадай каттакон гурзи. Филнинг оёғидай йўғон оёқлари ёнида тирноқлари ханжардай ўткир соҳибчангал бургутпанжалари ҳам бор. Орқасида эса йўғон, ғадир-будир, узун тимсоҳнинг думи ерга судралиб боради.

Қирондев ерни зилзила пайтидагидай ларзага келтириб ёриб чиққандаёқ подшо аскарларининг юраги бўшроқлари қўрқиб тахта бўлиб қолди, сал дадилроқлари қуролларини қўлларига олиб, отларига мина бошлашди. Қирондев бир депсиниб, бургут қанотлари ёрдамида осмонга учди-ю, отланаётган навкарлардан бешўнтасини думи билан уриб йиқитиб ўтди. Тепароққа ўрнатилган чодирга қўлидаги улкан гурзиси билан бир урган эди, чодир қоғоздай ғижимланиб, ичидаги одамларни босиб тушди, лашкарбоши йиқилган чодирга ўралиб қолиб, ўрнидан туролмай типирчилади.

Буни кўрган минглаб аскарлар тумтарақай бўлиб қоча бошлади. Қирондевнинг одамникига ўхшаган бошидан қалдироқ товуш эшитилди:

— Қамолхоннинг аскарими бу ё қурт-қумурсқами? Ха-ха-ха! Ҳаммангни йўқ қиламан!

Шу пайт тўпчиларнинг саркардаси сал ҳушини йиғиб, аравадаги тўпларни отишга тайёрлаш ҳақида буйруқ берди.

У замоннинг тўпларини тўпхонада турганда отиш осонроқ эди. Аммо аравада юрганда бу тўпларни отишга тайёрлаш ва нишон-

ни мўлжалга олиб, қувурни унга қаратиб тўғрилаш кўп вақт талаб қилар, чақмоқ чақиб, пилтани ўт олдириш ҳам тез бўладиган иш эмас эди. Тўпчилар аравалардаги тўпларни отишга тайёрланаётганларини Қирондев узоқдан кўрди. Бургутқанотларини тез-тез сермаб, тўпчиларнинг устига учиб борди. Тўпчилар шоша-пиша тўпларни ерга туширдилар, уларнинг қувурини Қирондевга тўғрилаб, пилтани чақмоқ билан ёндирмоқчи бўлдилар. Лекин бу орада Қирондев уларнинг тепасига учиб келишга улгурди, қўлидаги йўғон гурзисини тўпчиларнинг бошига урди. Думи билан тўпчиларнинг юзбошисини уриб, ағанатиб юборди. Тўп қувурига ўқ солаётган бир йигитнинг кўзини бургут тумшуғи билан чўқиб кўр қилди. Буни кўрган бошқа тўпчилар аравалариии ташлаб қочишга тушдилар.

Қирондев тўплар ортилган аравалариии дарёга томон суриб бориб, бирин-кетин сувга ағдариб ташлади.

— Ха-ха-ха!— деб тоғларни ларзага келтириб, қалдироқ товуш билан кулди.— Мана энди Камолхон подшо мен билан урушиб кўрсин!

Қирондев Камолхон подшонинг тўрт томонга тарқаб қочаётган аскарларини қувиб кетди.

Бу аскарлар орасида Қирондев ҳалок қилган ўртоқларининг қасдини олишга интилиб, девга узоқдан найза отаётган, ёйига ўқ ўрнатиб учираётган дадил йигитлар ҳам бор эди. Аммо узоқдан отилган оғир найзалар гоҳ ерда қуюндай чопаётган, гоҳ осмонда бургут бўлиб учаётган Қирондевга етиб бормас эди. Харсангтош орқасига беркиниб, девнинг яқин келишини пойлаб туриб отилган бир ёй ўқи Қирондевнинг узун думига келиб санчилди. Лекин унинг тимсоҳона териси шунчалик қалин эдики, ёй ўқи уни ёриб ўтолмади. Одам кўкрагига ўхшаш кўкраги эса қалин кигиз билан ўраб ташланган, узоқдан отилган ёй ўқлари девнинг кўкрагига теккан пайтда ҳам шу кигизга ўралиб туриб қолар, кейин дев қаттиқ бир силкинса тушиб кетар эди.

Қирондевга ўқ отган ҳар бир навкар аёвсиз таъқибга учрарди. Қоятош устига қочиб чиқса, дев бургутқанотлари билан кетидан учиб чиқар ва бургутпанжаси билан бир тепиб, пастга ағанатиб юборар эди. Ўқ отган навкар дарёга қочиб кирса, Қирондев ҳам дарёга ўзини ташлар, тимсоҳ бўлиб сузиб, қочган йигитнинг кетидан етиб борар, ваҳимали тимсоҳ оғзини очиб, икки қатор ўткир тишлари билан ўз қурбонини ғажиб ташлар эди. Буни кўрган бошқа навкарлар Қирондевга ортиқча қаршилик қилмай, подшо қалъасига қараб қочдилар. Олдинроқ борганлар қалъага кириб, бўлган воқеани қалъадагиларга айтиб бердилар. Қирондевнинг даҳшатини эшитган Камолхон қалъа дарвозаларини тезда беркитишни буюрди. Кейин қолган навкарлар қалъага ҳам киролмай, бири чўлга, бири ўрмонга қараб қочди.

Қирондев улкан қанотларини сермаб, қалъа дарвозалари ус-

тидан ошиб ўтди-ю, подшо саройи қаршисидаги энг баланд муғ — қадимий тепалик устидаги гумбазга чиқиб наъра тортди:

— Эй, Қамолхон, яхшиликча таслим бўл!

Подшонинг қўриқчи йигитлари пастдан туриб, баланд муғ устига қўнқайган Қирондевга палахмон тоши отиб кўрдилар. Лекин пастдан муғ тепасига чиқиб боргунча кучи кетиб, секинлаб учган палахмон тошлари девга ҳеч бир зарар етказмади. Дев бу тошлардан бирини илиб олиб, уни отганларнинг ўзларига қайтариб урди-ю, яна бир неча кишини нобуд қилди.

— Тўпларнинг қадри ўтди-да!— деди Қамолхон соқолини юлиб.— Тўпларим тўпхонасида турганда, Қирондев менга яқинлашмас эди!

— Ҳазратим, энди бу дев билан муроса йўлини изланг!— шивирлади Зуҳурбек.

Шундан сўнг Қамолхон вазирни орага қўйиб, Қирондевнинг мақсадини сўради.

— Мақсадим катта!— деб Қирондев муғ устидан бутун қалъа эшитадиган қилиб хохолаб кулди.— Мен подшонинг ўн беш ёшли қизи Юлдузхонга ошиқман! Лекин Юлдузхон малика бўлгани учун фақат тожу тахти бор подшога тегади. Шунинг учун мен Қамолхоннинг тожу тахтини ҳам эгалламоқчиман. Яхшиликча шу шартимни қабул қилмаса, подшони ҳам ўлдираман! Қаршилик қилган ҳамма одамни қираман. Юлдузхон қучоғимга кирмагунча қўймайман!

Бу сўзларни эшитган Юлдузхон гулзор орасидан югуриб чиқиб, подшоҳ отасига илтижо қилди:

— Дадажон! Ҳазрат отажоним! Мени бу уч бошли девга берманг! Мен бунинг қучоғига кирадиган бўлсам ўзимни ўзим ўлдираман!

Суюкли қизининг нидосидан юраги эзилган подшо вазир Зуҳурбекка қараб:

— Қандай кулларга қолдик!— деди.— Наҳотки бирон нажот йўли топилмаса?!

Зуҳурбек овозини пасайтириб:

— Вақт керак, шаҳаншоҳим!— деди.— Юлдузхон Қирондевдан муҳлат сўрасинлар! Ҳеч бўлмаса бир ҳафта муҳлат берсин!

Бу фикр подшога ҳам, Юлдузхонга ҳам нажот берадигандек туюлди.

— Бир ҳафта эмас, қирқ кун!— деди Юлдузхон.— Яна қирқ кунгина умр кўрай! Кейин пешонамда бори бўлар!

Подшо вазирга юзланди:

— Қирондевга айтинг! Қизим унинг шартини қабул қилади, фақат тўй тайёрлиги учун қирқ кун муҳлат сўраймиз!

Зуҳурбек овозини баланд қўйиб, муғ устидаги девга бу гапларни айтар экан, унинг ҳар бир сўзини қалъадаги бутун аҳоли ҳам жим туриб эшитди.

— Қирқ кун?! Ха-ха-ха!— деб масхара қилиб кулди Қирондев.— Мен бир ухласам уч ой ухлайман. Яқинда уйқудан турганман, энди уч ой ухламай ҳаммангни қираман! Мени бекорга Қирондев демаганлар! Агар Юлдузхон тезроқ менга хотин бўлмаса, қўрғондаги фуқаронгни қиришга тушаман, подшо. Қирқ кунгача мамлакатингда тирик одам қолармикин? Кейин сен тўйга кимни чақирасан?!

Бу гапларни эшитиб турган қалъа аҳолиси орасидан йиғи-сиғи товушлари эшитилди. Мўйсафидлардан бир қанчаси подшога мурожаат қилиб:

— Ҳазратим, халқни ҳам ўйланг!— дейишди.— Фуқаро қирилиб кетса, хизматингизни ким қилади?!

Подшо яна вазир орқали Қирондевга мурожаат қилди:

— Қирқ кун кўп бўлса, бир ҳафта муҳлат берсин!

— Бир кунга муҳлат бераман!— деди Қирондев.— Эртага шу пайтгача кутаман! Эртага Юлдузхон қучоғимга кирмаса, кейин ҳамманг жонингдан умидингни узавер!

— Хўп денг, шаҳаншоҳим!— шивирлади вазир.— Бир кун ҳам ҳарна!

— Майли, эртагача қўрғондан чиқиб турсин!— деди подшо вазирга.

Юлдузхон уввос солиб йиғлай бошлади. Қирондев эса подшо оиласининг аянч аҳволидан хохолаб кула-кула, муғ устидан тушиб, қўрғон деворидан учиб ўтди. Сўнг атроф қишлоқлардаги одамларнинг бирини бургутоёғи билан тепиб, иккинчисини думи билан уриб йиқитиб, учинчисини гурзиси билан уриб пачақлаб қирғинни давом этдирди.

* * *

Подшо Камолхон вазири, ўғли ва қизи билан хонайи хосга қайтиб кириб, саросима бир аҳволда:

— Энди нима қиламиз?— деди.— Бу Қирондевга фақат тўпу тўпхона бас келар экан. Тўпхоналаримиз турибди. Бирон жойдан тўп топиб бўлармикин?

Лекин бор тўпларнинг ҳаммаси ўшанда араваларга ортиб кетилган ва Қирондев томонидан йўқ қилинган эди. Подшо тўп ясайдиган усталарни чақиртирди. Бироқ улар бир кунда тўп ясаб улгуролмасликларини, тўпларнинг маъданини эритиб, қолипларга қуйиб совитиш учун камида бир ҳафта-ўн кун кераклигини айтишди.

— Шунча тўпларим бор эди. Сенлар бошига етдиларинг-а!— деб Камолхон вазири билан ўғлини уришиб кетди.— Қаёқдаги боғбон билан заргарнинг қизини деб, мени уч оғайни билан ёв қилдиларинг! Қасофатсанлар! Қалтафаҳмсанлар! Ўша Тўтиқуш-

чалик ҳам ақлларинг йўқ! Қайта Тўтиқуш тўғри айтган экан! Ҳей, хизматкор! Тўтиқуш қани? Тўтиқушни олиб кел!

Хизматкор Тўтиқушни қафаси билан кўтариб келиб, аввалги жойига — хонайи хоснинг тўрига осди. Камолхон қафасга яқинлашиб:

— Тўтиқушим, аҳволинг дурустми?— деди.— Нега индамайсан? Илгари кўрган заҳотинг «ассалом» дер эдинг, энди нега жимсан? Мендан хафамисан? Лекин ҳозир гина қиладиган пайт эмас, Тўтиқушим! Ҳаммамизнинг жонимиз қил устида турибди! Қирондев бир кунга муҳлат берди! Эртага шу пайтда бу тожу тахт, хонайи хос, ҳаммаси Қирондевга қолса сен нима қиласан, Тўтиқуш? Қирондев сени ҳам бургуттумшуғи билан бир чўқиб ўлдириб ташламайди дейсанми? Ёки тимсоҳ оғзини очиб, бир ямлаб ютишига ишонмайсанми? А, Тўтиқушим? Бир оғиз сўзла!

Тўтиқуш бирдан тилга кирди. Одатдаги баланд, шанғи товуш билан:

— Уч оғайнини чақиринг!— деди.

— Рост, ўшалардан бошқа илинж қолмадн, ҳазратим!— деди Юлдузхон.

— А?— деб Камолхон ўғли билан вазирининг юзига тикилди:— Сенлар уч оғайнини ҳам менга ёв қилиб қўйгансанлар-ку? Вазири аъзам, сизнинг гапингизга кириб, Чўпон отанинг молу мулкини талатган эдим-а? Энди унинг ўғилларини қайси юз билан ёрдамга чақирамиз?

— Уч оғайнилар ҳам бизга ўхшаган одам боласи-да,— деди шаҳзода Абусаид.— Бу Қирондевни кўрдик-ку. Бунга одам боласи бас келолмайди.

— Уч оғайнилар жодугар арслон билан даҳшатли аждаҳога бас келишибди-ку!— деди Юлдузхон.

— Мен у чўпонзодаларга ялиниб обрўйимни тўккунча, кечаси секин қалъадан чиқиб қочишни афзал кўраман!— деди шаҳзода.

— Синглингиз билан мени Қирондевнинг чангалига ташлаб қочмоқчимисиз?— ўсмоқчилаб сўради Камолхон.

— Бирга қочайлик, демоқчи эдим, ҳазрат дадажон! Мени тўғри тушунинг!

— Лекин сиз яна калта ўйламоқдасиз. Бу Қирондев кечаси ухламайди. Қочсак, бургутқанотлари билан бирпасда қувиб етади! Ана ундан кейин мени ҳам, шаҳзодани ҳам, вазирни ҳам тилка-пора қилиб, Юлдузхонга етишади, тожу тахтни ҳам эгаллайди!

— Бу хато йўлдан бизни худо қайтарсин, ҳазратим!— деди Зуҳурбек.— Қирондевнинг даҳшатию нақд ўлим тахликаси олдида уч оғайнидан тортган азиятимиз ҳам аҳамиятсиз кўриняптн. Ахир, Камолхон шаҳаншоҳнинг ўғлидек улуғ шаҳзодага ўша боғбоннинг қизидан ҳам кўҳлироқ қизларни топиш мумкин-ку. Мен ўзимнинг ўғлимга ҳам ўша заргарнинг қизидан яхшироқ қаллиқ-

лар тополмайманми? Жонимиз қил устида турган пайтда ўткинчи иззат-нафсни унутайлик, ҳазратим. Чўпон отадан мусодара қилинган мол-ҳолни битта қолмай қайтарайлик. Уч оғайнининг ота-онасига озор берган понсад билан ўлпончи бу нарсаларни ўзлари қайтариб олиб борсин-у, оёқларига йиқилиб узр сўрасин!

— Мана бу — доно маслаҳат! — деб Қамолхоннинг бирдан чеҳраси очилди.— Жаноб вазир, бу ишни яхшилаб амалга оширишни мен сизга топшираман. Дарҳол ўша понсад билан ўлпончини топиб, тун қоронғисида Чўпон отанинг қўрасига етиб боринг. Битта молини иккита қилиб қайтарсангиз ҳам майли, чолнинг кўнглини олинг-у, ўғилларини Қирондевга қарши отлантиринг!

Чўпон ота билан унинг ўғилларига бунчалик илтифот кўрсатилишидан норози бўлаётган шаҳзода Абусаид:

— Вазири аъзам, наҳотки сиз шу чўпонзодаларнинг Қирондевга бас келишига ишонсангиз?— деди.

Вазир тезда жавоб беравермагач Юлдузхон:

— Мен ишонаман!— деди.— Жаноб вазир, уч оғайнига менинг номимдан айтинг, агар бизни шу балодан халос қилсалар, мен шоҳ қизи бўлсам ҳам, умр бўйи уларнинг хизматини қилишга тайёрман!

Маликанинг бу гапларидан шаҳзоданинг нафрати келиб, афтини буриштирди. Вазир аввал Юлдузхонга жавоб бериб:

— Маликам, лутф қилдингиз, мен бу сўзларингизни уч оғайнига албатта етказдираман,— деди. Сўнг оғзини шаҳзоданинг қулоғига яқинлаштириб шивирлади:— Уч оғайни Қирондевга бас келса — яхши, жонимиз омон қолади, нарёғида яна бирон йўлини ўйлаб топамиз. Агар уч оғайни Қирондевга бас келолмай ҳалок бўлса, унда сизу биз шу чўпонбаччалардан ҳам қутуламиз! Ёмонми?

Шаҳзоданинг энди сал чеҳраси очилди.

— Душманни душманга қарши солиш — доно тадбир, жаноб вазир. Тўғри, улар бир-бирини нобуд қилса, биз муродга тезроқ етамиз.

— Ахир, бу Қирондев чўпонзодаларнинг бирини ўлдирса-ю, иккинчисини майиб қилса ҳам майли-да, биз учинчисини қайириб олишимиз осон бўлади.

Вазир Зуҳурбек мана шу ният билан йўл тайёрлигини кўра бошлади.

7.

Қирондевнинг зилзиласи Такасакраткининг тепасида осилиб турган тошлардан бир қанчасини қулатганда уч оғайнилар арчазор ўрмонда ов қилиб юрган эдилар. Тўлан билан Ўктам битта кийик, Кенжа ўнга яқин каклик отишган эди. Овга берилиб қизишган Кенжа:

— Тоғнинг юқорирофига чиқайлик, мен ҳам битта кийик отай!— деди.

Ўктам ёйини елкасига осди-да, Тўланга қаради:

— Қўшдагилар нима бўлдийкин, ака?

Икковининг ҳам хаёли қаллиқлари Санобар билан Муаттарга кетди. Кенжа буни сезиб кулди:

— Қўшдагиларнинг ёнларида ота-оналари бор-ку. Ё соғиниб қолдиларингизми?

— Сен бунинг нималигини бошингга тушганда биласан, ука,— деди Ўктам.

— Ҳа, ахир, бечора қизлар дугоиаларидан айрилиб, ўрганган жойларидан узоқда — ўрмонда юришибди,— деди Тўлан.— Ота-оналари ҳам қувғинга учраганларидан хафа.

— Қачонгача шунақа қилиб юрамиз энди?— сўради Ўктам.

— Отамнинг олдига бориб бир маслаҳат сўрашимиз керак,— деди Кенжа.

— Юринглар, аввал қўшга қайтайлик. Зилзила бўлди. Чодир-ўтовларга ҳеч нарса қилмагандир-у, лекин тошлар қулаб тушиб, қўшдагиларни қўрқитган бўлиши мумкин.

Уч оғайни овларини отларига ортиб, Санобар ва Муаттарлар турган кенг дарага қайтиб келдилар. Муаттар билан Санобар ўтовларидан чиқиб, уларнинг йўлига кўз тикиб турган экан.

— Зилзиладан қўрқдиларингми, Санобар?— деб сўради Тўлан.

— Пастда зилзиладан ҳам баттар бир бахтсизлик бўлаётганга ўхшайди,— деди Санобар.— Қулоғимга ёмон товушлар эшитиляпти, Тўлан ака. Бир махлуқ нуқул наъра тортади. Одамлар жон аччиғида чинқиради. Ана, ҳозир ҳам эшитдим!

— Менга унча эшитилмаяпти!— деб қўйди Муаттар.

Тўлан ҳам қулоқ солиб кўрди-ю, пастда тоғ дарёсининг шовуллашидан бошқа нарсани эшитмади.

— Менинг қулоғим шунақа сезгир!— деди Санобар.— Бир вақтлар кийик бўлиб, яна аслимга қайтганимдан бери одамлар эшитмайдиган товушларни ҳам эшитаман.

— Тўлан ака, бўлмаса мен Такасакраткидан нарига ўтиб, пастдаги қишлоққа бориб келай. Сиз Ўктам акам билан шу ерда бўлиб турингизлар.

Кенжа атайлаб акаларини қаллиқлари билан яккама-якка қолдиргиси келиб шундай демоқда эди. Тўлан укасининг ниятини ёқтириб кулимсиради-да:

— Майли, боргин-у, лекин тез қайтгин,— деди.— Унгача биз кийик гўштидан битта қовурдоқ тайёрлаб турамиз. Қани, Ўктам сен кийикни терила[1].

— Муаттар, юринг, биз ўчоққа ўт қўйиб, қозонни осайлик,— деди Санобар.

Улар иш билан овунганда кўнгилларидаги хавотирлик туйғуси хаёлларидан узоқлашди.

* * *

Кенжа ботир Такасакраткидан нарига ўтгандан кейин Санобар айтган хунук товушлар, қий-чув, йиғи-сиғилар унинг қулоғига ҳам эшитила бошлади. У бунинг сабабини билолмай яна сал пастга тушганда, қаршисидан кийимлари йиртилган, юзлари тирналган иккита навкар чиқди. Булар Қирондевнинг дахшатидан қочиб қутулган подшо навкарлари эди. Улар Кенжага Қирондев ерни ёриб чиққан пайтда қандай зилзила бўлгани-ю, тўпларни қандай дарёга улоқтирганини, юзлаб навкарлар қанақа қилиб жон берганини бир-бир айтиб беришди.

Қирондев подшонинг қўрғонини ҳам тўс-тўполон қилиб чиққанини, Камолхон унга қарши ҳеч қандай чора тополмай, бир кунга муҳлат сўраганини, Қирондев ҳозир атроф қишлоқларда одамларни қириб юрганини эшитган Кенжа бу махлуқни ўз кўзи билан кўриб қўйгиси келди-ю, узоқдаги қишлоққа томон отини елдириб кетди.

Қишлоқ уйларидан йиғи-сиғи, аза товуши эшитилмоқда эди. Қирондев ўлдирган навкарларнинг бир қанчаси мана шу қишлоқнинг йигитлари эди. Ота-оналари йиғлаб-сиқтаб уларни дафн қилмоқда эдилар. Шаҳар томонга бориб келган одамлар Қирондевнинг қўрғон атрофидаги қишлоқларни вайрон қилиб, бегуноҳ одамларни ўлдираётганини айтиб бердилар.

Кенжанинг хаёли кекса ота-онасига кетди. Уларнинг қўраси тоғ этагида бўлса ҳам, бу ердан қўра подшонинг қўрғонига яқинроқ эди. Қирондев ўша ёқда қутуриб қирғин қилиб юрган бўлса, тентираб Чўпон отанинг қўрасига бориб қолиши ҳам мумкин. Кенжа ботир ота-онасини тушида увада кийимларда кўрганини яна бир эслади-ю, отини орқага бурди. Қирондевни кейин кўрадиганга ўхшайди. Ҳозир тез акаларининг олдига қайтиб бориб, бутун воқеани айтиб беради.

Тўлан ботир Санобар билан Муаттарга қараб:

— Биз энди ота-онамиздан хабар олмасак бўлмайди,— деди,—сизлар шу ерда қоласизларми?

Узоқдаги хунук наъра ва шовқин-суронлар ҳамон қулоғига эшитилиб турган Санобар ваҳимали тоғ дарасида Тўлан ботирсиз қолишни истамас эди. Қизнинг боғбон отаси ҳам:

— Тўланжон, бизни энди қишлоғимизга элтиб қўйинглар,— деди.— Биз подшо билан вазирдан қочиб бу ерга келган эдик. Ҳозир Камолхон ўзи билан ўзи андармон экан. Бизнинг қишлоғимиз подшонинг қўрғонидан жуда узоқда. Балки Қирондев биз

томонларга бормас. Мабодо боши оғиб бориб қолса ҳам, эл-юрт билан бирга бўлганимиз яхши.

— Буёғида элнинг бошига нима тушса, биз ҳам шуни бирга баҳам кўрармиз,— деди Муаттарнинг заргар отаси. У ҳам ўз қишлоғига қайтишни истаб турарди.

Шундан кейин уч оғайнилар уларни бедов отларига мингаштириб, Такасакраткидан нарига ўтказдилар. Кейин уларни етовдаги отларига миндириб, қишлоқларига элтиб қўйганларича кеч кириб, қоронғи тушиб қолди. Тун қоронғисида улар отларини елдириб, ўз қишлоқларига томон шошилардилар.

Тун ярмидан ошганда уйларига яқинлашиб, ҳовлида машъалалар ёниб турганини, бир талай отлиғу пиёда одамлар борлигини кўришиб, ҳайрон бўлдилар.

Ака-ука ҳовлига секин кириб борганларида вазири аъзам Зуҳурбек отидан тушиб, Чўпон отанинг олдида қўл қовуштириб турганини, понсад билан ўлпончи эса отанинг оёғига йиқилиб, бир нарсалар деб ялинаётганини кўришди. Нарироқда ботирларнинг оналари олдида икки-учта оғзи очилган катта сандиқлар кўринар, уларнинг ичида шоҳи-атласлар, аёлларнинг олтин-кумуш тақинчоқлари кўзга ташланарди.

Уч оғайнилар ўртага чиққанларида ота-оналари уларни кўриб:

— Ўғилларим!

— Болажонларим!— деб қучоқ очиб кела бошладилар. Улар кўришиб, омонлашгунларича вазир ҳам, бошқалар ҳам жим одоб сақлаб турдилар. Кейин чол-кампир бўлган воқеани гоҳ дарғазаб бўлиб, гоҳ кулиб айтиб бердилар.

Шундан сўнг вазири аъзам:

— Биз бехабар эканмиз, шаҳаншоҳ хабар топиб, айбдорларни жазоладилар,— деб гап қўшди,— барча мол-ҳолларни битта игна ҳам қолдирмай қайтариш ҳақида буйруқ бердилар, мана, мен ўзим Қирондев даҳшат солиб, одамларни қираётган жойлардан чиқиб келиб, фармони олийнинг бажарилишини назорат қилмоқдаман. Мана бу понсад билан ўлпончи сизларнинг ота-оналарингизга озор беришган экан. Қўлларини боғлатиб, ота-оналарингнинг оёқлари тагига ташладик. Подшо ҳазратлари айтдилар: агар Чўпон ота буларнинг қонидан кечсалар тирик қолишади, бўлмаса, ўзларини дорга осиб, мол-мулклари таланади.

Қўллари орқаларига боғланган понсад билан ўлпончи энди ака-ука ботирлар томонга бурилишди, тиз чўккан кўйича уларга ялинишди:

— Бола-чақаларимизга шафқат қилинглар, ботирлар!

— Етим кўпаймасин!

Тўлан ботир отасига қараб паст товуш билан:

— Дада, бу подшою вазирлар нечук мунча юмшаб қолишибди?— деди.

— Э, ўғлим, Қирондев буларни ҳушёр торттирганга ўхшайди.

Ботирларнинг онаси тиз чўкиб турган понсадга қараб:

— Шунчалик ҳолинг бор экан, ўша куни мени навкаринг итариб йиқитганда нега шафқат қилмадинг? Нега чолимнинг қўлларини боғлатиб бизни хор қилдинг?!— деди.

— Мен аҳмоқлик қилган эканман, онажон, мени кечиринг!

— Қўй, йилқиларни ҳам қайтаришдими?— деб, Кенжа ботир қоронғида дуруст кўринмаётган қўра томонга ишора қилди.

— Ҳаммасини битта қолдирмай қайтарипти!— деди кампир.— Сўйиб еганларининг ўрнига ўрин олиб келибди.

Чўпон ота мийиғида кулди-ю:

— Энди, майли, ўғилларим келганидан кўнглим ийиб кетди,— деди.— Эгилган бошни қилич кесмас дейдилар. Агар понсад билан ўлпончи бизга қилган ёмонлигини бошқа ҳеч кимга қилмаслигига вазир жаноблари кафолат берсалар, биз буларнинг гуноҳидан ўта қоламиз!

— Мен кафолат бераман!— деди вазир.

Ўлпончи йиғламсираб:

— Бас, мен шу ўлпончиликни ташлайман!— деди.— Мен ҳам мол боқиб, ер ҳайдаб, пешона терим билан кун кўраман!

Понсад ҳам бир нарсалар деб, катта ваъдалар бера бошлаган эди, шу пайт қалъа томондан қишлоққа бир талай одам дод-вой солиб кириб келди-ю, ҳаммаёқни ғовур-ғувур босиб кетди. Шу ғовур орасидан:

— Уч оғайни ботирлар қаерда?!— деган нидо эшитилди.

— Чўпон отанинг ҳовлиси шуми?

— Ҳа, шу, келинглар. Нима бўлди?

— Бу Қирондев элни қириб йўқ қилиб ташлади-ку! Ботирлар жонимизга оро кирмасмикин?

Ботирларнинг онаси ўғилларини бу балодан асрагиси келиб:

— Подшога арзга бормадингларми?— деди.— Подшомиз халқдан шунча ўлпон олиб, шунча кўп аскар боқяпти! Шунча полвонлари бор, тўпу тўпхоналари бор!

— Эй, кайвони, Қирондев тўпларни сувга чўктириб ташлади, аскарларни қириб, тумтарақай қилиб юборди!— деди вазир.

— Подшонинг ботир ўғли бор эмиш!— бўш келмади она.— Сизнинг ҳам ўғлингиз бордир! Улар нега майдонга чиқмайди?

— Улар майдонга чиқса, беҳуда ҳалок бўлиб кетади! Қирондевни фақат сизнинг баҳодир ўғилларингиз даф қилиши мумкин!

— Мен Қирондевга ем бўлсин деб бола ўстирганим йўқ! Бир парча этни ўстириб катта қилиш осонми?

Уй оғайнидан нажот излаб келганлар орасида ёши юздан ошган кекса бир одам бор эди. Ҳассасига суяниб машъала ёруғига чиқди:

— Қайвони, фарзанд сизники, бу рост! Шундай ботир ўғиллар

ўстирган ота-онага балли. Лекин «яхши йигит билан яхши от — элники» деган нақл бор. Элнинг бошига оғир кун тушди. Одамлар бу девнинг дастидан қирилиб кетяпти. Ўғилларингиз шундай пайтда элнинг жонига оро кирмаса қандай бўларкин?

— Ахир, Қирондев подшонинг тахтини оламан деяётган эмишку. Подшога тахти керак бўлса дев билан ўзи олишсин-да!

— Э, хотин,— деб Чўпон ота гапга аралашди.— Бу подшолар доим бошқаларни балогардон қилиб урушади. Подшо жангга кирса ҳам, ҳаммадан кейин киради. Унгача юрт қирилиб тамом бўлади! Халқнинг бошига кулфат тушганда ўғилларимиз четга чиқиб турса яхши бўлмайди!

Онаизор кўзига ёш олди-ю:

— Иложим қанча!— деди.

— Онажон, кўп хавотирланманг,— деди Кенжа ботир.— Сизнинг меҳрингиз, отамнинг меҳри бизни ҳар қандай балодан асрайди. Насиб қилса, енгиб чиқамиз!

Уч оғайнилар ота-онанинг оқ фотиҳасини олдилар. Юз ёшли кекса мўйсафид ҳам эл-юрт номидан уларга омад тилади. Бу тилакка вазир ҳам, қўли ечилиб, анча ўзига келиб қолган понсад ва ўлпончилар ҳам қўшилдилар.

Йигитлар энг ўткир қилич ва ханжарларини тақишиб, энг яхши совут, дубулғаларини кийишди, қалқонларини қўлга олишиб, эгарларининг қошига энг бақувват сиртмоқларини илишди.

Оналари ичкаридан учта бутун нон олиб чиқди:

— Болаларим, шу нондан бир тишлам-бир тишлам енглар!— деди.— Қолганини қайтиб келиб егулик қилсин!

Ботирлар бир тишламдан еган учта кемтик нон уйда қолди.

8.

Уйқу билмай, туни билан қишлоқларни кезиб юрган Қирондев гоҳ бургут бўлиб чинқирар, гоҳ одам овози билан наъра тортар, зўр гурзиси билан уйларни уриб йиқитар, харобалар ичидан қочиб чиққан одамларга тимсоҳ думи билан зарба бериб ағанатарди. Аёллар ва болаларнинг ўлим талвасасида аччиқ дод солганлари уч оғайнига ҳам эшитилди.

— Ака, бу дев билан мен бир олишиб кўрай,— деди Ўктам ботир.

Кенжа ботир эътироз қилди:

— Сиз аждаҳо билан олишдингиз. Энди навбат меники.

— Лекин бу девни битта одам эплаши қийин,— деди Тўлан.— Қара, бунинг учта боши бор. Бу ўзи асли учта балонинг бир жойдан чиққан махлуқи.

— Ака, мен ҳам ўз бахтимни синаб кўришим керак-да. Сизларга муносиб ука бўлишим керак.

— Лекин орамизда энг чаққонимиз ҳам ўзингсан, Кенжа,— деди Ўктам.— Бу дев билан олишиш учун кучдан ҳам кўпроқ чаққонлик керак.

Тўлан ботир хуржунидан ғалати бир дубулға олди.

— Бўлмаса, Кенжа, ука, бошингга мана бу дубулғани кий. Кўзни бекитиб турадиган олмос кўзойнаги бор. Бургут кўзингни чўқимоқчи бўлганда, тумшуғи синсин!

— Хўп, ака!— деб Кенжа акаси берган дубулғани бошига кийди.

Ўктам ботир хуржунидан калта сопли ойболта олди.

— Кенжа, сенинг икки қўллаб қилич чопадиган одатинг бор. Агар қиличинг бирон сабаб билан иш бермай қолса, мана шу болтани ишлатасан. Пўлатни ёғдай кесадиган ўткир тиғи бор.

— Хўп, ака,— деб Кенжа ўртанча акаси берган болтани белидаги энлик камарига сопи билан қистириб қўйди.

Тўлан укасига битта маслаҳат берди:

— Бу дев билан очиқ чўлда олишасан. Дарёга яқин борма, тимсоҳ бўлиб сувга тортиб кетади. Тоққа ҳам ёндашма. Қоятошга чиқиб қолсанг бургут бўлиб тепиб қулатади. Биз ҳу, ана шу текисликда кутиб турамиз. Сен Қирондевни ўша ерга бошлаб чиқ. Лекин бир нарсани билиб қўй: агар бу уч бошли бало учовлашиб сени шошириб қўйганини кўрсак, биз ҳам учовлашамиз.

— Ҳа, оғайни-оғайнига шундай пайтда керак,— деди Ўктам ботир ҳам.

— Аввал қараб турингланр-чи,— деди Кенжа ботир.— Мен бир ўзимни синаб кўрай!

— Хўп, бор, ука! Енгин-у, енгилма!

— Омин!

Улар юзларига фотиҳа тортдилар. Сўнг Кенжа ботир зирҳли жул ёпилган саман отини чопдириб, харобалар орасида одам овлаб юрган Қирондевга яқинлашди:

— Ҳей, қотил дев! Кучинг бегуноҳ бола-чақага етдими? Тенгинг билан олишаман, десанг берироқ кел!

Осмондан ўн уч кунлик тўлин ой нур сочиб турарди. Қирондев ой ёруғида дубулғаси ялтираган хипчагина ўспиринни кўрди-ю:

— Хо-хо-хо!— деди. Сен жинқарча мени ўзингга тенг кўрасанми! Қанотимни бир сермасам, шунинг шамолидан учиб кетасан-ку.

Кенжа ботир чапдастлик билан ёйидан ўқ отди. Ўқ Қирондевнинг ҳурпайган қанотига шундай зарб билан урилдики, майда патларидан бир қанчаси тўзғиб ерга тушди.

— Қани, серма қанотингни, қонхўр!— қичқирди Кенжа.

Дев унга қараб интилди.

Кенжанинг учқур оти текис чўлда ҳар қанча тез чопса ҳам, Қирондев бургут қанотлари ёрдамида уни қувиб етди.